

UZLAŞMA YOLUNDA KOMİSYON'UN UZLAŞTIĞI MADDELER VE ANAYASA

TAYLAN BARIN

UZLAŞMA YOLUNDA KOMİSYON'UN UZLAŞTIĞI MADDELER VE ANAYASA

TAYLAN BARIN

COPYRIGHT © Ağustos 2013

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312.551 21 00 | Faks: +90 312.551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington, D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
1. UZLAŞILAN 59 MADDENİN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ PAKETİNE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ	10
1.1. UZLAŞILAN 59 MADDENİN YASALAŞMASININ MUHTEMEL FAYDALARI	10
1.2. UZLAŞILAN 59 MADDENİN YASALAŞMASININ MUHTEMEL SAKINCALARI	11
1.3. 59 MADDE LİK PAKETİN 1982 ANAYASASINA EKLENMESİ PROBLEMİ	12
2. MADDE İÇERİKLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME	15
2.1. KOMİSYON'UN DEĞİŞTİRDİĞİ 1982 ANAYASASI HÜKÜMLERİ	15
2.2. YASAMA	35
2.3. İDARE VE KAMU HİZMETLERİ	37
2.4. YARGI	39
3. 1982 ANAYASASINDA DÜZENLENMEMİŞ OLAN YENİ MADDELER	46
3.1. TEMEL HAKLAR VE HÜRRİYETLER	46
3.2. YARGI	54
4. 1982 ANAYASASINDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINI GEREKTİRMEYEN MADDELER	54
4.1. TEMEL HAKLAR VE HÜRRİYETLER	54
4.2. YASAMA	55
4.3. BAŞLANGIÇ, GENEL HÜKÜMLER VE TEMEL İLKELER	56
SONUÇ	56
EK-1 ANAYASA UZLAŞMA KOMİSYONU ÇALIŞMA USULLERİ	59

YAZAR HAKKINDA

Taylan BARIN

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra avukatlık stajını tamamlayarak bir süre avukatlık yaptı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Çokkültürlülük Teorisi ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Yüksek Lisans tez aşamasında Kanada'ya giderek Prof. Dr. Will Kymlicka'nın danışmanlığında araştırmalarda bulundu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora çalışmalarına devam eden Taylan Barın, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalında Araştırma Görevlisidir ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonunda Uzman olarak görev yapmaktadır.

ÖZET

12 Haziran 2011 seçimleri öncesi topluma ‘Yeni Anayasa’ taahhüdünde bulunan ve 24. Dönem TBMM’de Grubu bulunan dört siyasi parti, seçim öncesi verdikleri sözü yerine getirmek üzere bir araya gelmiş ve partilerin aldıkları oy oranlarına ve TBMM’deki sandalye sayılarına bakmaksızın Meclis Başkanı başkanlığında, her partiden üçer üyenin katılımıyla Anayasa Uzlaşma Komisyonunu kurmuşlardır.

19 Ekim 2011 günü çalışmalarına başlayan Komisyon, toplumun farklı kesimlerinden görüşleri topladıktan sonra yeni anayasayı yazmaya başlamış, ancak 2012 yılı sonuna kadar anayasanın yazım sürecinin tamamlanması hedefini gerçekleştirememiştir. Komisyon, bugüne kadar toplam 172 madde kaleme almış, 23 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla bu maddelerin 59’unda mutabakat sağlamıştır.

Bu analizde, ilk olarak Komisyon’un mutabakata vardığı 59 maddenin, bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesinin, Türkiye’nin yeni anayasa hedefine muhtemel etkilerinin yanı sıra, uzlaşılan maddelerin TBMM Anayasa Komisyonunda veya Genel Kurul’da değiştirilmesi problemi ile bu 59 maddenin yeni anayasaya nasıl işlenebileceği problemi tartışılmıştır. Analizin ikinci bölümünde ise Komisyon’un üzerinde uzlaştığı maddelerle, 1982 Anayasasında bu maddelere karşılık gelen maddeler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Komisyon, bugüne kadar toplam 172 madde kaleme almış, 23 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla bu maddelerin 59’unda mutabakat sağlamıştır.

GİRİŞ

12 Haziran 2011 seçimlerine gidilirken tüm siyasi partiler, topluma ‘Yeni Anayasa’ taahhüdünde bulunmuşlardı. Gerek parti programlarında, gerekse liderlerin meydanlarda yapmış oldukları konuşmalarda, yeni anayasanın olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunu, darbe mahsulü olan ve anti-demokratik hüviyetiyle bilinen 1982 Anayasasıyla daha fazla devam edilemeyeceği vurgulanıyordu. Bu vaatlerin ve yeni anayasa yapılması ihtimalinin, seçimlere katılım bağlamında vatandaşlar üzerinde de olumlu etkisi olduğu söylenebilir. 12 Haziran 2011 tarihli seçime katılım oranı Yüksek Seçim Kurulu verilerine göre % 87,16’dır. Bu oran, 1987 yılından bu yana ulaşılmış olan en yüksek katılım oranıdır. Yani siyasi partilerin yeni anayasa önerisi, toplumda da karşılık bulmuştur.

Seçim sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sandalye olarak yansımada yakalanan oran da, yeni anayasa yapma konusunda oldukça elverişli bir parlamento ortaya çıkarmıştır. Çünkü 24. Dönem TBMM’de geçerli oyların % 95,39’u (% 6,59 olan bağımsızlar, BDP milletvekili olarak kabul edilerek hesaplanmıştır) temsil edilmektedir.

Özetle, kayıtlı seçmenin % 87,16’sı sandık başına gitmiş; verilen oyların da %95,39’u TBMM’de

temsil imkânı bulmuştur. Dolayısıyla **Türkiye’deki seçmenlerin %83,14’ünün TBMM’de temsil edildiği bir tablo** çıkmıştır. Sonuçta 24. Dönem TBMM, demokratik temsili yüksek ve çoğulculuğu tartışmasız bir parlamento olarak yeni anayasayı hazırlayabilecek imkâna kavuşmuştur.

Seçimlerin sonucunda AK Parti, CHP, MHP ve BDP, TBMM’de grup kurmuşlardır. Ardından da, aldıkları oy oranlarına ve TBMM’deki sandalye sayılarına bakılmaksızın TBMM Başkanı başkanlığında, her partiden üçer üyenin katılımıyla Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, öncelikle kendi çalışma usul ve ilkelerini belirleyip kamuoyuna açıklamıştır. Komisyon, Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışma Usullerinin¹ altıncı maddesi gereğince, Komisyon’u oluşturan bütün partilerin mutabakatı (görüş birliği) ile karar almaktadır.

19 Ekim 2011 günü çalışmalarına başlayan Komisyon, Mayıs 2012 tarihine kadar yeni anayasa dair görüşleri toplamış, o tarihten itibaren ise, bu görüşler ışığında yeni anayasayı yazmaya başlamıştır. Komisyon toplam olarak 177 madde kaleme almıştır. Mart 2013 tarihi itibarıyla, bu

1. Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışma Usulleri analizinin sonuna eklenmiştir.

177 maddenin yalnızca 29 tanesinde mutabakat sağlanabilmişti. Taslak metnin tekrar gözden geçirilmesi ve siyasi parti temsilcilerinin gayretiyle Mart ayında 29 olan bu sayı Haziran ayı sonunda 19 daha arttırılarak 48'e çıkarılmıştır. Bu arada Komisyon, 177 olan madde sayısını 172'ye indirmiş ve çoğu yalnızca bir partinin önerisi olan beş maddenin anayasada yer almamasına karar vermiştir. 48 maddede de kısmi değişikliğe ilişkin açıklamaların yapıldığı tarihten, yani 10 Temmuz'dan 02 Ağustos 2013 gününe kadar uzlaşılan madde sayısında artış olmuş ve uzlaşılan madde sayısı 60'a yükselmiştir. Ancak 13.08.2013 tarihli Anayasa Uzlaşma Komisyonu toplantısında, 12 Haziran 2012 tarihinde uzlaşılan, yani yaklaşık 14 aydır üzerinde mutabakat olan "Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti" maddesine CHP tarafından şerh konulmuş ve uzlaşılan madde sayısı bu gelişme neticesinde yeniden 59'a düşmüştür.

Haziran sonunda 48 olan uzlaşılan madde sayısının Ağustos başında 12 madde daha artarak 60'a çıkmasının temelinde iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi, danışmanların üzerinde görüşüp mutabakata vardıkları 9 maddenin Komisyon tarafından da kabul edilmesidir. İkincisi ise, AK Parti'nin yargı başlığında temyiz mahkemesi önerisinden² vazgeçerek, Danıştay ve Yargıtay sistemine geri dönmesidir.

Temmuz ayının başında TBMM Başkanı Cemil Çiçek, siyasi parti genel başkanlarını yeni

anayasa için ziyaret etmiş ve liderler sürecin devamı konusunda fikir beyan etmişlerdir. Böylelikle güven tazeleyen Komisyon halen uzlaşma arayışlarına devam etmektedir.

24. Dönem TBMM, demokratik temsili yüksek ve çoğulculuğu tartışmasız bir parlamento olarak yeni anayasayı hazırlayabilecek imkâna kavuşmuştur.

Yeni anayasaya dair beklentiler umutsuzluğa dönüşürken, Başbakan Erdoğan, 10 Temmuz 2013 tarihinde yaptığı açıklamalarda, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun yaz ayları boyunca gerekirse günde 15 saat çalışarak yeni anayasayı tamamlaması gerektiğine değindi. Bu şekilde bir çalışmanın yapılamaması veya anayasanın tamamlanamaması halinde ise, o tarih itibarıyla üzerinde dört partinin de mutabakatı olan 48 maddenin sayısının daha da arttırılmasını, bunun da mümkün olmaması halinde ise, uzlaşılan maddelerin bir Anayasa değişikliği paketi olarak yasalaştırılmasını önerdi. Bunun için gerekirse TBMM'nin olağanüstü toplantıya çağrılacağını belirten Başbakan Erdoğan, bu paketin aynı zamanda siyasi partilerin yeni anayasa yolunda samimiyetlerini de ispatlamaları için bir fırsat olduğunu, hatta kendi partisini de işin içine katarak "ne kadar samimi olduğunuzu veya olduğumuzu orada ispat edebileceklerini" belirtti. Basında da yankı bulan bu açıklamalara CHP ve BDP'den destek gelirken, MHP lideri Bahçeli 48 maddelik bu paketin Meclis Genel Kuruluna getirilmesini "çok erken, zamansız ve gereksiz" olarak değerlendirdi.

Söz konusu 48 maddenin paket olarak Meclis'e getirilmesine ilişkin pek çok yorum yapıldı. Uzlaşılan 48 maddenin tamamı yazılı ve görsel medyada yer almakla birlikte, madde içeriklerinin

2. AK Parti'nin Danıştay ve Yargıtay yerine önerdiği Temyiz Mahkemesi Madde Önerisi:

Temyiz Mahkemesi

Madde 129. (1) Temyiz Mahkemesi, alt derece mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

(2) Temyiz Mahkemesi üyelerinin dörtte üçü Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından, dörtte biri Başkan tarafından, mesleğinde fiilen onbeş yıl çalışmış olan hâkim ve savcılar, öğretim üyeleri ile avukatlar arasından, kanunda öngörülen yöntemlerle ölçülen liyakat ve başarı gibi nitelikler dikkate alınarak dokuz yıl için seçilir.

(3) Temyiz Mahkemesi başkanı ve başkanvekilleri, üyeler tarafından kendi aralarından dört yıl için seçilir.

(4) Temyiz Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, daire başkanları ve üyeleri ile Temyiz Mahkemesi Başsavcısının nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

ayrıntılı biçimde irdelendiğinden söz etmek pek mümkün gözükmemektedir.³ Oysa dört partinin de üzerinde uzlaştığı maddeler hakkında yapılacak toplu bir değerlendirme, yeni Anayasa çalışmalarının yönünü görmek açısından da faydalı olacak ve uzlaşılan maddelerin, en azından daha özgürlükçü ve demokratik bir anayasaya doğru ilerlenip ilerlenmediği konusunda fikir verecektir.

Uzlaşılan 59 maddenin bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesinin Türkiye için en iyi sonucu, şüphesiz ülkeyi yeni anayasaya en azından bir adım daha yaklaştırması olacaktır.

Bu düşüncelerden hareketle yapılan bu çalışmada, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun, 23 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla üzerinde uzlaşma sağladığı 59 maddenin bir anayasa değişikliği paketine dönüşmesi ihtimali, iki ana başlık altında ele alınmıştır. İlk başlıkta, uzlaşılan 59 maddenin bir anayasa değişikliği paketine dönüştürülmesinin, yeni anayasayı ve Anayasa Uzlaşma Komisyonunu nasıl etkileyeceği değerlendirilmiştir. İkinci başlıkta da, bu 59 maddeyi içeren anayasa değişikliğinin hukuk düzeni açısından doğuracağı muhtemel sonuçlar başlıklar halinde incelenmiştir. İkinci bölümde ise, maddelere ilişkin her başlığın altında, o maddenin Anayasa Uzlaşma Komisyonunda kabul edilmiş hali ile 1982 Anayasasındaki düzenlemesi birlikte ele alınmıştır.

3. Anadolu Ajansı tarafından yapılan haberin linki: <http://www.aa.com.tr/tr/tag/202989--yeni-anayasa-calismalarinda-uzlasilan-48-madde> (erişim 22.07.2013)
Uzlaşılan 60 madde : <http://anayasaizleme.org/index.php/agustos-uzlasilan-maddeler/> (erişim 23.08.2013)

1. UZLAŞILAN 59 MADDENİN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ PAKETİNE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Bu başlık altında, esas olarak Anayasa Uzlaşma Komisyonunun mutabakata vardığı 59 maddenin, bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesinin, Türkiye'nin yeni anayasa hedefine muhtemel etkileri tartışılacaktır. Ancak bu kısımda ele alınacak asıl meseleye geçmeden önce bir hususu vurgulamak gerekmektedir: Uzlaşılan 59 maddenin bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesinin Türkiye için en iyi sonucu, şüphesiz ülkeyi yeni anayasaya en azından bir adım daha yaklaştırması olacaktır. Şayet bu paketin böyle bir etkisi olmayacaksa veya tam tersine, toplumu yeni anayasa hedefinden daha da uzaklaştıracaksa, hedeften sapıldığı ölçüde pakete karşı çıkma zarureti doğacaktır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, sil baştan yeni bir anayasa taslağı hazırlama görev ve yetkisi ile donatılmıştır. Bu bakımdan, Türkiye'nin 1982 Anayasasıyla yola devam etmesi sonucunu doğuracak her ihtimal, yeni demokratik bir anayasa hazırlama seçeneğinden daha kötüdür. Bu sebeple, söz konusu bu 59 maddeye ilişkin yapılan değerlendirmeler, yeni anayasa ihtimalinin önünün kapatılması olarak anlaşılmalıdır.

1.1. Uzlaşılan 59 Maddenin Yasalaşmasının Muhtemel Faydaları

Uzlaşılan 59 maddenin, bir anayasa değişikliği paketi halinde TBMM gündemine gelmesinin yeni anayasa sürecine etkisi olumlu olacaktır. Şöyle ki, Komisyon yaklaşık iki yıldır çalışmalarına devam etmektedir. Bu sürenin 14 ayı yeni anayasa yazımı ile geçmiştir. Ancak uzlaşılan madde sayısı 172 maddede yalnızca 59'dur.

Sürece ilişkin gerek Meclis Başkanının açıklamaları, gerekse siyasi liderlerin tutumları göz önüne alındığında, ortada yeni anayasaya ilişkin bir problemin olduğu açıktır. Her ne kadar, 2013 yılının Temmuz ayına kadar çok sesli biçimde zikredilmemiş olsa da, bu problemin siya-

si partilerin samimiyeti sorunu olduğu tahmin edilmekteydi. Anayasa Uzlaşma Komisyonu 14 ay boyunca metin yazdı ve halen yazmaya devam etmektedir. Fakat uzlaşılan madde sayısında, Komisyon terminolojisiyle ifade edilecek olursa, “yeşil madde” sayısında, ciddi bir artış maalesef görülememektedir. Maddelerin tamamına yakını üzerinde üç defa görüşme yapılmasına rağmen, uzlaşılan madde sayısında istenildiği ölçüde artış kaydedilememiştir.

Bununla birlikte, Komisyon çalışmalarını sürdürmektedir. Çünkü hiçbir siyasi parti Anayasa Uzlaşma Komisyonu masasından kalkmak istememekte, fakat masada bir türlü umulan üretim de yapılamamaktadır. Kabul etmek gerekir ki, masadan kalkmak her siyasi parti için çok riskli bir durum arz etmektedir. Zihinlerde siyasi partilerin masadan kalkmasının kendilerini olumsuz yönde etkileyeceğine ilişkin pek çok düşünce dolaşmaktadır. Çoğu zaman, masada kalmak, kalkmanın getireceği daha büyük maliyetten ötürü tercih edilmektedir. Uzlaşma Komisyonu masasını terk edip edememeye ilişkin kararın, yeni anayasadan daha önemli hale geldiğine ilişkin bir kanı dahi mevcuttur. Yeni anayasa ve Anayasa Uzlaşma Komisyonunun akıbeti güncel siyaset veya konjonktür uğruna araçsallaştırılmakta, yeni anayasa kısa vadeli siyasi manevralara konu edilebilmektedir.

Bu, sonu görünmeyen sürece ve sürekli “yeni anayasayı” istemeyenin masayı terk etmesi gerektiğine ilişkin tutuma karşı, Başbakan Erdoğan, uzlaşılan 48 maddenin bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesini önerdi ve bu paket vesilesiyle siyasi parti liderlerini yeni anayasa konusundaki samimiyetlerini ispata davet etti. Ne var ki, üzerinde mutabakat sağlanmış maddelerin bir anayasa değişikliği paketine dönüştürülerek yasalaştırılmasına destek verilmesi veya verilmemesinin tek sonucu, samimiyet ispatı değildir. Uzlaşılan maddelere ilişkin tutum, yeni anayasa umutlarından Komisyon’un akıbetine varıncaya kadar pek çok açıdan belirleyici olacaktır.

Mutabakata varılan 59 maddelik paket fikrinin Komisyon için uzlaşma açısından olumlu bir sonucu olabilir. Öncelikle, siyasetin gergin ortamında bir türlü sakin bir dil bulamayan siyasetlerin, 59 maddede de olsa bir uzlaşma yakalamış olmaları ve bu uzlaşmanın Anayasa’ya girecek olması, siyaset kurumuna duyulan güveni artıracak; artan güven de Komisyon’u daha fazla motive edecektir.

Bu 59 maddenin, Türkiye’nin derin ve kronik meselelerine çözüm getirmediği aşikârdır. Ancak 59 maddelik bu metin, ayrıntıları ikinci bölümde ele alınacak pek çok olumlu değişikliği de barındırmaktadır. Kaldı ki, uzlaşılan 59 maddenin hiçbirinde, 1982 Anayasasının gerisine düşülmemiştir.

Daha önemlisi, elimizdeki 59 maddelik metnin hiç de kolay oluşmadığını unutmamak gerekmektedir. Bu 59 maddede, dört partinin mutabakatı mevcuttur. Bir başka anlatımla, bu 59 madde, AK Parti ile CHP’nin, MHP ile BDP’nin uzlaştığı bir metindir. Bundan da öte, Türkiye’de kayıtlı seçmenlerin %83’ünün, Haziran 2011 seçimlerinde sandık başına giden seçmenin ise %95’inin temsilcilerinin tamamının mutabakata vardığı bir metindir. Dolayısıyla 1982 Anayasasının herhangi bir maddesinden çok daha meşru bir metindir.

Tüm bu boyutlar bir arada değerlendirildiğinde, bu 59 maddelik metnin yasalaşması ihtimalinin, Komisyon’a duyulan güveni ve Komisyon üzerindeki sivil baskıyı arttıracığı söylenebilir. Çünkü seçmenler partilerini, demokratik bir anayasa için, bu 59 maddeden ilham alarak daha fazla zorlayabileceklerdir. Bu metnin yasalaşması, aynı zamanda, Komisyon’un motivasyonunu ve konsantrasyonunu da arttıracaktır.

1.2. Uzlaşılan 59 Maddenin

Yasalaşmasının Muhtemel Sakıncaları

Uzlaşılan 59 maddenin anayasa değişikliği paketi haline dönüşmesinin çok düşük ihtimal de olsa, Türkiye’yi yeni anayasa idealinden uzaklaştırma etkisi olabilecektir. Elbette böyle bir ihtimal, Komisyon’un “elimizden gelen bu kadar” diyerek yeni

uzlaşma zeminleri aramaktan vazgeçmesi, bu vesileyle de mutabakata dayalı yeni anayasa umudunun sona ermesi halinde gerçekleşebilecektir. Böyle bir sonuç, hem yeni anayasa ihtiyacının karşılanması açısından, hem de otuz yıldır herkesin eleştirdiği 1982 Anayasasının yürürlükte kalmaya devam edecek olması bakımından son derece olumsuz bir sonuç olacaktır. En kötü senaryo budur fakat liderlerin beyanlarına bakılırsa, gerçekleşme olasılığı en düşük olan senaryo da budur.

Senaryonun ilk kısmının gerçekleşmesi, yani Komisyon'un 59 maddeden sonra yeni anayasa yapımından el çekmesi halinde bile, yeni anayasa yapımına yönelik talep ve çabaların süreceği açıktır. Belki bazı partiler arasında gerçekleşecek uzlaşmalarla yeni anayasa arayışları devam ettirilecektir ama ideal olan dört siyasi partinin mutabakatıyla yeni anayasanın tamamlanmasıdır.

Bu şekilde, 59 maddelik paketin yasalaşmasının, 1982 Anayasasını olumsuz yönde etkileyeceği, birtakım çelişkilere ve yeni sorunlara yol açacağı ileri sürülmekteyse de, bu tür iddiaları, sadece yeni anayasa perspektifinin ve ısrarının korunması bağlamında ciddiye alınabilir ya da ancak bu şekilde anlamlı bulunabilir. Bunun dışında, söz konusu 59 maddelik metnin öngördüğü hiçbir düzenleme, askeri darbe ürünü olan ve yürürlüğe girdiği ilk günden beri meşruiyeti ve içeriği tartışılan mevcut Anayasa hükümlerinden daha geri bir muhtevaya sahip değildir. Tam tersine, uzlaşılan maddelerin, 1982 Anayasasını yenileyip iyileştirecek hükümler içerdiği söylenebilir.

Uzlaşılan maddelerin paket haline getirilmesinin, 1982 Anayasasındaki bütünlüğü bozacağı ve bu maddelerin yeni bir anayasanın parçası olmaları sebebiyle mevcut anayasayla ilgili bir değişiklik paketine dönüştürülemeyeceği yolunda eleştiriler yapılabilir. Elbette her kanun değişikliğinde olduğu gibi, bu 59 maddelik paketin de, değişiklik yaptığı metnin terminolojisini bozma ve kavram kargaşasına neden olma ihtimali mevcuttur. Ancak bu sakıncanın da, 1982 Ana-

yasası açısından söz konusu edilebilmesi oldukça zordur. Çünkü 1982 Anayasasının belki de en sorunlu yanlarından birisi, bu tür problem ve çelişkilerle dolu olmasıdır. Örneğin, 1982 Anayasasında, devletin adında bile bir tutarlılık yoktur. Farklı maddelerde birbirinden farklı isimler kullanılmıştır; "Türk Devleti", "Türkiye Devleti" ve "Türkiye Cumhuriyeti" ya da yalnızca "Devlet". Bu isimlerin hepsi 1982 Anayasasının özgün metninde kullanılmıştır. Bu örneğin de ortaya koyduğu gibi, metin içinde hiçbir zaman dil ve terminoloji tutarlılığı gözetilmemiştir.

59 maddenin yeni bir anayasanın parçası olması, o şekilde kaleme alınması gerekçesiyle bu şekilde bir kısmi değişikliğe konu edilemeyeceği eleştirisi de ciddi bir dayanaktan yoksundur. Zira bir normun, yeni bir anayasada yer almak amacıyla yazılmasının, o normun yürürlükteki anayasada değişiklik maksadıyla kullanılmasını neden engelleyeceği hususu açıklanmaya muhtaçtır.

1.3. 59 Maddelik Paketin 1982 Anayasasına Eklenmesi Problemi

Bu bölümde esasen iki mesele incelenecektir: Bunlardan ilki, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun uzlaştığı maddelerin TBMM Anayasa Komisyonunda veya Genel Kurul'da değiştirilmesi problemi; ikincisi ise, bu 59 maddelik değişiklik önerisinin yeni anayasaya nasıl işlenebileceği sorunu.

Bu konunun ele alınmasını gerektiren ana faktör, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun mutabakata dayalı bir taslak metin ortaya çıkarmak için kurulmuş olmasıdır. Başka bir anlatımla, uzlaşılan maddelerin anayasa değişikliği haline gelmesi ihtimali, Komisyon'un çalışmalarına başlarken öngördüğü bir ihtimal değildi. Bu sebeple, Komisyon kendi centilmenlik anlaşması sayılan 15 maddelik çalışma usulleri arasında buna ilişkin bir hükme yer vermemiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da, uzlaşılan maddelerin bir anayasa değişikliği paketi olarak 1982 Anayasasına işlenmesi durumunda bu işlemin nasıl yapılacağı belirsizdir.

Akıllara gelen ilk ihtimal, 1982 Anayasasında böyle bir değişikliğe, Anayasa'nın 175. maddesi hükmüne göre gidilmesidir. Yani 59 maddelik anayasa değişikliği önerisi, bir tasarı halinde siyasi partilerin Meclis'teki sandalyeleri oranında temsil edildiği TBMM Anayasa Komisyonuna gelecek ve oradan da herhangi bir anayasa değişikliği gibi Genel Kurul'a sevk edilecektir. Anayasa Komisyonu tıpkı diğer anayasa değişikliklerinde olduğu gibi bu 59 maddeye eklemeler yapabilecek, istemediği maddeleri çıkarabilecek ve hatta dilediği şekilde değiştirebilecektir. Bu durum, doğal olarak, uzlaşılan metinde Meclis Anayasa Komisyonundaki dağılıma göre değişiklik yapılabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Bir başka ihtimal ise, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun uzlaştığı metin üzerinde TBMM Genel Kurulunda bir değişikliğe gidilmesidir. Halen 327 sandalyesi olan AK Parti, 3 adet ödünç milletvekiliyle bu anayasa değişikliği paketini kendi başına halkoyuna sunacak sayıya (330 milletvekili, yani 3/5) ulaşabilecektir. Veya iki-üç partili koalisyonlarla AK Parti, bu metni değiştirip kolaylıkla genel kuruldan geçirebilecektir.

Açıkça ifade etmek gerekir ki, bu maddelerde bir değişikliğe gidilmesi, iki yıla yakın süredir çalışan Anayasa Uzlaşma Komisyonunun üzerine kurulduğu centilmenlik anlaşmasına tamamen ters bir durumdur. AK Parti haricinde, sayısal olarak böyle bir senaryoyu hayata geçirebilmek mümkün değildir. Bu ihtimaller, her halükarda ancak AK Parti eliyle ya da AK Parti'nin iştiraki ile gerçekleştirilebilir.

Bununla birlikte, ne AK Parti böyle bir değişikliğe gitmek isteyecek ne de diğer partiler AK Parti'yi bu konuda zorlayabilecektir. Nitekim 15 maddelik TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışma usullerinin 13. maddesi şu şekildedir:

“Madde 13 - Anayasa taslak metninin değiştirilememesi

Anayasa taslak metni, gerek uzlaşma ve yasama komisyonlarında ve gerekse Genel Kurulda partilerin mutabakatı olmadıkça değiştirile-

mez; ekleme yapılamaz. Hazırlanan taslak metnin (teklifin) Meclis Başkanlığına verilmesinden sonra bu metin üzerinde mutabakata dayalı değişiklik yapılması halinde Anayasa Uzlaşma Komisyonunun görüşü alınır.

Görüldüğü üzere, anayasa taslağının çıkması halinde bırakın komisyonları, Genel Kurul'da dahi metin üzerinde değişiklik yapılabilmesi yetkisi, partilerin mutabakatı şartına bağlanmıştır. Mevcut Anayasa ile Anayasa Uzlaşma Komisyonunun usulü karşılaştırıldığında, durum oldukça karışık bir hal almaktadır. Bu nedenle, uzlaşılan maddelerin paket halinde TBMM Genel Kuruluna gelmesi halinde, iki kural birlikte uygulamaya çalışılmalı; Uzlaşma Komisyonu çalışma usullerinin 13. maddesi, TBMM Anayasa Komisyonunun da centilmenlik anlaşması haline getirilmelidir. Böylelikle, tek başına AK Parti'nin veya ikili-üçlü ittifakların metin üzerinde değişiklik yapabileceğine ilişkin kaygılar ortadan kaldırılmış olacaktır. Bunun yanı sıra, uzlaşılan maddelerde bir değişiklik yapılması halinde, Anayasa Komisyonu üyeleriyle Anayasa Uzlaşma Komisyonu üyelerinin teması devam etmeli (Anayasa Komisyonu üyelerinin bu doğrultuda değiştirilmesi de gündeme gelebilir), pakette bir değişiklik yapılması ihtiyacı doğması halinde, metin Uzlaşma Komisyonunca tekrar ele alınmalıdır.

Bir normun, yeni bir anayasada yer almak amacıyla yazılmasının, o normun yürürlükteki anayasada değişiklik maksadıyla kullanılmasını neden engelleyeceği hususu açıklanmaya muhtaçtır.

Bu başlık altında ele alınacak ikinci mesele de uzlaşılan metnin, kısmi değişiklik olarak 1982 Anayasasına nasıl işleneceğidir. Burada da esas problem, 1982 Anayasasında hiç düzenlenme-

miş maddeler bakımından ortaya çıkmaktadır. Üzerinde mutabakat sağlanan maddeler üç gruba ayrılabilir. Bunlar sırasıyla, Anayasa'daki ilgili hükümde değişiklik yapan maddeler, Anayasa'da hiç düzenlenmemiş maddeler ve Anayasa'yı aynen tekrar eden maddeler. Yapılacak değişiklikler madde türlerine göre ele alınacak olursa, şunları söylemek mümkündür:

1. Anayasa'da yer alan fakat değişiklik getiren maddeler başlıklarıyla birlikte Uzlaşma Komisyonunun mutabakatı doğrultusunda değiştirilmelidir.
2. Anayasa'da yer almayan maddeler için dört seçenek söz konusu edilebilir:
  - a) Maddelerin ilgili oldukları maddelere fıkra olarak eklenmesi. 2010 Anayasa değişiklikleri başta olmak üzere, genelde Anayasa değişikliklerinde benimsenen metot budur.
  - b) Maddelerin yürürlük maddesinden önce yeni numaralarla eklenmesi. Yani 177. maddeden başlayarak yeni madde olarak metne işlenmesi ve yürürlük maddesinin de, doğal olarak aşağıya kaydırılması. Bu yöntem uygulandığında, başlıklandırmada ciddi sıkıntılar ortaya çıkabilecek, bölüm başlıklarıyla madde başlıkları uyumsuz olacaktır.
  - c) Maddelerin ilgili olduğu maddenin altına "a." "b." şeklinde eklenmesi. Örneğin, insan onur ve haysiyeti başlıklı maddenin "kişi dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" maddesinin altında 17.a olarak yer alması. Türkiye'deki mevzuat yazımında pek benimsenen bir yöntem olmamakla birlikte, hem

maddenin bölüm başlıklarıyla uyumunun sağlanması hem de yeni madde olmaları halinin korunması dolayısıyla aslında en iyi yöntem budur.

- d) Maddenin ilgili bölüme eklenmesi ve diğer maddelerin teselsül ettirilmesi. Bir önceki örnekten devam edilecek olursa, insan onur ve haysiyeti maddesi 17 yerine geçecek, diğer maddeler birer atlayacaktır. Bu da bölüm başlıkları ve metin bütünlüğü açısından tercih edilebilir gibi görünmektedir ama çok ciddi problemlere sebebiyet verme ihtimali vardır. Şöyle ki, mevzuatın herhangi bir yerinde Anayasa'nın 90. maddesine bir gönderme olması halinde maddenin numarası değişmiş olacak ve tüm mevzuatı yeniden gözden geçirme gereği hâsıl olacaktır.

Sonuç olarak, en uygun seçeneğin, ilk başta açıklanan, ilgili maddelere ekleme olacağı söylenebilir.

3. 1982 Anayasasında herhangi bir değişiklik gerektirmeyen maddeler aynı halde kalsalar dahi, o maddeye ilişkin uzlaşma olduğu bir şekilde belirtilmelidir. Pozitif hukuk bakımından bu önerinin şüphesiz hiçbir etkisi olmayacaktır. Ancak dört partinin uzlaştığı metnin ilgili maddede vurgulanması, o maddenin meşruluğunu etkileyecektir. Çünkü Anayasa Uzlaşma Komisyonunun 1982 Anayasasını aynen benimsemesi ihtimali dahi onu meşrulaştırmaya ve sivilleş-tirmeye yetecektir. Dolayısıyla bu yöntemin kısmi değişikliklerde de uygulanması gerekmektedir.

2. MADDE İÇERİKLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun üzerinde uzlaştığı maddelerle, 1982 Anayasasında bu maddelere karşılık gelen maddeler karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Ancak Uzlaşma Komisyonunun mutabık kaldığı maddeler, 1982 Anayasasında değişiklik yapılmasını gerektiren maddeler, değişikliğe gerek olmayan maddeler ve ilk kez düzenlenen maddeler şeklinde üç gruba ayrılarak incelenecektir. Kuşkusuz daha farklı sınıflandırmalar yapılabilir. Ancak bu çalışmada konunun daha rahat incelenebilmesi ve açıklanabilmesi amacıyla böyle bir tasnif tercih edilmiştir.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, çalışmalarına başlarken, ilk olarak üzerinde kolay uzlaşacağı maddelerden başlamayı tercih etmiştir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu, bu tercihten hareketle, şu sırayı takip ederek maddeleri görüşmeye başlamıştır:

- Temel Haklar ve Hürriyetler
- Yasama
- İdare ve Kamu Hizmetleri
- Yargı
- Mali, Ekonomik ve Sosyal Hükümler
- Son Hükümler
- Başlangıç, Genel Hükümler ve Temel İlkeler
- Yürütme

Görüşmelerin neticesinde mutabakat sağlanamamış olsa da, bir taslak metin ortaya çıkmıştır. Komisyon çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla bu taslak metne madde numarası eklemiştir. Bu analizde de Komisyonun bu şekilde verdiği madde numaraları aynen kullanılmıştır.

Metne bakıldığında, “İnsan onur ve haysiyeti” maddesinin 1. madde olarak en başta yer aldığı görülecektir. Komisyon’daki partilerden ikisi yeni anayasanın “devlet”le değil “insan”la başlamasını öngörmekte ve kendi taslaklarında bu maddeyi birinci madde olarak önermektedirler. Söz konusu madde, aynı zamanda ilk görüşülen madde olduğu için madde numarası olarak 1’i

almıştır. Ancak bu tabloya bakarak, iki partinin görüşünün kabul edildiği, diğer partilerin de ilk üç maddenin değiştirilmesi konusunda ittifak ettikleri sonucu çıkarılmamalıdır.

Analizde ayrıca, maddelerin ele alındığı konuların başlığı olarak, konu bütünlüğünü sağlamak düşüncesiyle, Anayasa Uzlaşma Komisyonunca kabul edilen madde başlıkları tercih edilmiş, sınıflandırma ve başlıklandırmalarda bu sistematik benimsenmiştir. Buna paralel olarak, 1982 Anayasasının ilgili hükümleri de, yine madde başlıklarıyla beraber metne eklenmiştir. Bir başka ifadeyle, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun metninde kendi madde başlıkları ve numaraları, bu maddelere karşılık gelen Anayasa maddelerinde de yine Anayasa’daki başlık ve numaraları aynen kullanılmıştır. Hatta üzerinde uzlaşılan madde metinlerinde kullanılan renklerden yana da Komisyon’un tercih ve uygulamasına riayet edilerek, taslak metnin maddeleri, bu çalışmada da yeşil; Anayasa maddeleri ise genel analiz metninden kolay ayırt edilebilmesi için mavi renkte başlıklandırılmıştır.

2.1. Komisyonun Değiştirdiği 1982 Anayasası Hükümleri

Uzlaşılan 59 maddeden 39 tanesi 1982 Anayasasında düzenlenmiş olan fakat Uzlaşma Komisyonunun değiştirerek kabul ettiği maddelerdir. Bu başlık altında, uzlaşılan taslak metinle, maddelerde nasıl bir değişikliğe gidileceği ve bu değişiklikler neticesinde ne gibi kazanımlar olacağı incelenecektir.

2.1.1. Temel Haklar ve Hürriyetler

2.1.1.1. Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği ve Bütünlüğü

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN (ÖZGÜRLÜKLERİN) NİTELİĞİ VE BÜTÜNLÜĞÜ (TASLAK METİN)

Madde 2. (1) Herkes, kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere/özgürlüklere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler/özgürlükler bir bütündür ve birbirini tamamlar.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN NİTELİĞİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 12. Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

Temel hak ve hürriyetlerin niteliği madde-
sinin ilk fıkrası, 1982 Anayasasıyla aynı şekilde
kaleme alınmıştır. Madde ikinci fıkrasıyla “Hür-
riyetlerin Bütünlüğü”⁴ ilkesini hüküm altına al-
mış; temel hak ve hürriyetlerin birbirini tamamlar
nitelikte olduğu ve bütünlük arz ettiği ifade
edilmiştir. Hürriyetlerin bütünlüğü ilkesi, kişiyi
hür kılan, birbirini tamamlar nitelikte olan ve
bütünlük arz eden hürriyetlerin tamamına sahip
olmasını öngörmektedir. Ayrıca, üzerinde uzlaşıl-
an maddede, 1982 Anayasasının 12. maddesi-
nin ikinci fıkrasındaki “*Temel hak ve hürriyetler,
kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev
ve sorumluluklarını da ihtiva eder.*” şeklindeki
hükme yer verilmemiştir. Bu yaklaşım, insan
haklarının, herhangi bir şartta ya da kayda bağ-
lanamayacağı ve hiçbir düşünce ve mülahazayla
inkâr edilemeyeceği şeklinde ifade edilen **mutlak**
olma niteliğinin de bir gereğidir. Hak ile başlayıp
ödev ile bitirme geleneğinden vazgeçilmiştir.

Öte yandan, uzlaşılan maddenin gerekçe
notunda, “*Bir hakkın Anayasada yer almamış ol-
ması, onun insan haklarından sayılmasına engel
teşkil etmez*” denilerek, anayasal haklarla sınırlı
bir insan hakları anlayışının kabul edilmezliğine
vurgu yapılmıştır. Dinamik bir yapısı olan hür-
riyetlerin tamamının anayasada zikredilmesine
imkân yoktur. Zaten bilinen veya böyle olması
gereken bir ilke insan haklarını kuvvetlendirmesi
bakımından gerekçede tekrar edilmiştir.

⁴Hürriyetlerin bütünlüğü kavramı, hürriyetlerin teklifi/monizmi veya özgürlüklerin teklifi/monizmi olarak da kullanılmaktadır.

2.1.1.2. Özel hayatın ve Aile Hayatının Gizliliği ve Korunması

ÖZEL HAYATIN (YAŞAMIN) VE AİLE HAYATININ (YAŞAMININ) GİZLİLİĞİ VE KORUNMASI (TASLAK METİN) (YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLECEKTİR)

Madde 10. (1) Özel hayatın (yaşamın) ve aile hayatının (yaşamının) gizliliğine dokunulamaz. Herkes, özel hayatına (yaşamına) ve aile hayatına (yaşamına) saygı gösterilmesi ve korunması hakkına sahiptir.

(2) Kişilerin özel ve aile hayatına ilişkin bilgiler, işitsel ve görsel medya ile internet ve diğer ortamlarda kişilerin rızası olmadıkça yayınlanamaz.

ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ (1982 ANAYASASI)

Madde 20. Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. (Mülga cümle: 03/10/2001-4709/5 md.)

(Değişik: 03/10/2001-4709/5 md.) Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/2 md.) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

Uzlaşılan metinde “yeniden gözden geçirilecektir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin anlamı şudur: Bu madde üzerinde danışmanlar tekrar çalışacak, akabinde madde Komisyon tarafından yeniden gözden geçirilecektir. Komisyon bu iba-

reyle kabul ettiği dört maddenin, yukarıdaki haliyle uzlaşıldığı konusunda mutabıktır.

Uzlaşılan metin, 1982 Anayasasından çok daha kısa ve özlüdür. Bu farkın temel nedeni, 1982 Anayasasında özel hayatın gizliliği başlıklı maddede yer alan arama, el koyma ile kişisel verilere ilişkin düzenlemelerin taslakta başka maddede düzenlenmesidir. Getirilen yenilik ise, özel ve aile hayatına ilişkin bilgilerin internet dâhil hiçbir ortamda kişilerin rızası olmadan yayınlanmasının yasaklanmasıdır. Yalnız bu maddede her ne kadar uzlaşma olsa da, başta basın, yayın ve ifade hürriyeti olmak üzere, olası sakıncaları açısından maddenin tekrar gözden geçirileceğine ilişkin not düşülmüştür.

Şu haliyle olumlu bir yenilik olarak görülmele birlikte, uygulaması ve uygulanabilirliği tartışma yaratabileceği için yeniden gözden geçirilmesi isabetli bir karardır. Sürekli “youtube” gibi siteleri erişime kapatan bir ülke olduğumuz göz önünde bulundurulursa, bu düzenlemenin ardından bu tür “sansürlere” daha sık rastlama ihtimalimiz artabilecektir.

2.1.1.3. Kişi Hürriyeti ve Güvenliği

KİŞİ HÜRRIYETİ (ÖZGÜRLÜĞÜ) VE GÜVENLİĞİ (TASLAK METİN)

Madde 9. (1) Herkes kişi hürriyeti (özgürlüğü) ve güvenliğine sahiptir.

(2) Aşağıda gösterilen haller (durumlar) dışında kimse kişi hürriyetinden (özgürlüğünden) mahrum (yoksun) bırakılamaz;

a) Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi,

b) Mahkemelerce verilmiş yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi,

c) Kişinin kendisinin veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin (özgürlüklerinin) korunması amacıyla verilmiş mahkeme kararının veya kanunda öngörülen idari tedbirlerin yerine getirilmesi,

d) Usulüne aykırı şekilde ülkeye giren veya hakkında sınır dışı etme ya da iade kararı verilen kişinin yakalanması, gözaltına alınması veya tutuklanması,

(3) Yakalama ve tutuklama hâkim kararı ile olur. Tutuklama kararı, hakkında kuvvetli suç şüphesi bulunan kişilerin, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde verilebilir. Kuvvetli suç şüphesinin varlığı veya isnat edilen suçun ağırlığı tek başına tutuklama nedeni sayılamaz. Tutuklama nedenlerinin varlığı somut olgulara (müşahhas hadise) dayandırılarak gerekçeli olarak belirtilmedikçe ve adli kontrol önlemlerinin yetersizliği açıklanmadıkça tutuklamanın devamı kararı verilemez. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, suçluluğu hakkında kuvvetli suç şüphesi bulunan kişilerle ilgili olarak yapılabilir. Yakalama ve tutuklamanın usul ve esasları kanunla düzenlenir.

(4) Yakalanan veya tutuklanan kişiye, yakalama veya tutuklama sebepleri ile hakkındaki iddialar ve kanunen kendisine tanınan haklar herhalde yazılı, bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhâl; toplu suçlarda ise en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir. Kişi gözaltına alınır alınmaz derhal müdafii ile görüştürülür. Soruşturma evresinde müdafii dosyayı inceleme yetkisi savunma hakkını ortadan kaldıracak biçimde sınırlanamaz. Müdafii olmayan kişiye baro tarafından bir müdafii görevlendirilir. Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı yakınlarına derhâl bildirilir.

(5) Yakalanan veya gözaltına alınan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, en geç yirmi dört saat; toplu olarak işlenen suçlarda ise en çok doksan altı saat içinde hâkim önüne çıkarılır. Hiç kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden mahrum bırakılamaz.

(6) Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma, ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasına veya hükmün infazını sağlamak için bir güvenceye veya başka yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağlanabilir.

(7) Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir. Yargı merci kararını vermeden önce hürriyeti kısıtlanan kişiyi dinler. Soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki tutukluluğa ilişkin azami süreler kanunla belirlenir. Tutuklama hiçbir surette cezalandırma şekline dönüştürülemez.

KİŞİ HÜRRIYETİ VE GÜVENLİĞİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 19. Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

(Değişik cümle: 3.10.2001-4709/4 md.) Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

(Değişik: 3.10.2001-4709/4 md.) Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu

kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

(Değişik: 3.10.2001-4709/4 md.) Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir.

Uzlaşılın maddeler arasında en uzun olan bu madde, Türkiye gündemini de en yakından ilgilendiren maddelerden birisidir. Uzlaşılın metin ile 1982 Anayasası arasında ciddi bir paralellik vardır. Hatta metnin ilk iki fıkrası, 1982 Anayasasının 19. maddesiyle neredeyse aynıdır. İlk iki fıkra açısından bakıldığında, temel hak ve hürriyetlere ilişkin bir yenilik görünmemekle beraber, bu metnin mevcut 19. maddenin yerini almasının, en azından bir anayasada olmaması gereken “**serseri**” kelimesinin anayasa metninden çıkarılması gibi bir faydası olacaktır. Zira bir hukuki tanım olmayan ve keyfi uygulamalara yol açabilecek “*bir serseri(nin) ... bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi*” ifadesi, insan hakları açısından oldukça sakıncalı bir hükümdür.

Uzlaşılın metinde getirilen en büyük yenilik tutuklamaya ilişkindir. Metin hem tutuklama ve tutukluluğun devamı kararına ilişkin daha katı düzenlemeler içermekte hem de Türkiye’deki tutuklama tedbirinin yanlış algılanması (bir güvenlik tedbiri olarak değil de, bir cezalandırma aracı olarak anlaşılması) ve uygulanması meselesini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Konuyu düzenleyen üçüncü fıkranın getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

- *Kuvvetli suç şüphesinin varlığı veya isnat edilen suçun ağırlığı tek başına tutuklama nedeni sayılamaz.* Türkiye’de tutuklama bir güvenlik tedbiri olarak değil, adeta bir cezalandırma olarak algılanmakta, uzun yargılama süreleri de bu duruma eklenince ağır insan hakkı ihlalleri ortaya çıkmaktadır. 1982 Anayasasında da benzer ifadeler yer almakla

birlikte, metin bu haliyle bu duruma **“tek başına tutuklama nedeni sayılamama”** vurgusu eklemektedir.

- *Tutuklama nedenlerinin varlığı somut olgulara (müşahhas hadise) dayandırılarak gerekçeli olarak belirtilmedikçe ve adli kontrol önlemlerinin yetersizliği açıklanmadıkça tutuklamanın devamı kararı verilemez.* Bu ifadeyle uygulamada sıklıkla karşılaşılan, herhangi bir somut gerekçeye dayanmayan “kopyalayıp yapıştır” şeklindeki “formül ara kararların” önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Hâkimler, tutuklamaya ya da tutuklamanın devamına, somut olayı dikkate alıp gerekçelendirmeden, her dosya için geçerli olabilecek, kaçma şüphesinden, delilleri karartma ihtimalinden vs. gibi ifadelerle karar vermektedirler. Bu hüküm ile bu sorun aşılına çalışılmakta, tutukluluk veya tutukluluğun devamı kararına her itirazda, hâkimin bunu ilgili somut olay için ciddi bir şekilde değerlendirmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Ayrıca hâkim, her itirazda daha az insan hakkı ihlaline yol açabilecek olan adli önlemleri neden tercih etmediğini izah etmek zorunda kalacaktır.
- Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, suçluluğu hakkında kuvvetli **suç şüphesi bulunan kişilerle ilgili** olarak yapılabilir. 1982 Anayasasından farklı olarak, hâkim kararı olmaksızın yapılacak tutuklamalar yalnızca suç şüphesi bulunan kişiler için söz konusu olacaktır.

1982 Anayasasına göre, yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama ve tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar ... derhal bildirilir. Uzlaşılan metin bu formülasyonu korumakta, yalnız bildirilmesi gerekenlere **“kanunen kendisine tanınan haklar”**ı da eklemektedir. Getirilen bir diğer yenilik de, gözaltına alınan **kişinin derhal müdafii ile görüştürülmesidir.** Uygulamada sıklıkla rastlanılan, soruşturma esnasında müdafii dosyayı incelemesine müsaade edilmemesi

problemi de **“müdafii dosyayı inceleme yetkisi savunma hakkını ortadan kaldıracak biçimde sınırlanamaz”** hükmüyle aşılına çalışılmıştır.

Yakalanan veya gözaltına alınan kişinin hâkim karşısına çıkarılma süresi, 1982 Anayasasında en fazla 48 saat iken, uzlaşılan metin ile bu süre **24 saate indirilmiştir.** Toplu suçlara ilişkin dört günlük süre ise uzlaşılan metinde 96 saat olarak muhafaza edilmiştir. Bunun yanı sıra 1982 Anayasasında olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde bu sürelerin uzatılması hükmü yer alırken, uzlaşılan metinde bu hükme yer verilmemiştir.⁵

Uzlaşılan metinde dosya üzerinden tutukluluğun devamı kararı verilmesinin önüne geçilmeye çalışılmakta, **“tutuklamanın devamına Yargı mercii kararını vermeden önce hürriyeti kısıtlanan kişiyi dinler”** hükmüne yer verilmektedir. Ayrıca uzlaşılan metne göre, anayasa **“soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki tutukluluğa ilişkin azami süreler kanunla belirlenir.”** hükmüyle kanun koyucuyu tutuklama için azami süre belirlemeye mecbur kılmaktadır. Komisyon tutuklama tedbirinin yanlış anlaşıldığı realitesine anayasadan gönderme yapmakta ve **“Tutuklama hiçbir surette cezalandırma şekline dönüştürülemez.”** cümlesiyle maddeyi bitirmektedir.

2.1.1.4. Konut Dokunulmazlığı

KONUT DOKUNULMAZLIĞI (YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLECEKTİR)

Madde 12. (1) Hiç kimsenin konutuna ve kamuya açık olmayan özel işyerine dokunulamaz. Herkes, konutuna ve işyerine yönelik hukuk dışı müdahale ve saldırılara karşı korunma hakkına sahiptir.

(2) Genel sağlığın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya kuvvetli şüphenin varlığı halinde suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; ayrıca bu sebeplere ve adli soruşturma gereklerine bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde cumhuriyet savcısının yazılı emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez,

5. 1982 Anayasasında var olan bu hükmün olağanüstü yönetim usulleri kısmında tartışılmasına ilişkin gerekçe notuna ibare konulduysa da bu maddede yer verilmemiştir.

konutunda arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kararı kendiliğinden kalkar.

(3) İdari kolluğun genel sağlığın korunmasına ilişkin yetkileri saklı kalmak kaydıyla, kimsenin konutunda ve kamuya açık olmayan özel işyerlerinde önleme araması yapılamaz.

KONUT DOKUNULMAZLIĞI (1982 ANAYASASI)

MADDE 21. (Değişik: 3.10.2001-4709/6 md.) Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Uzlaşılın metinde “yeniden gözden geçirilecektir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin anlamı şudur: Bu madde üzerinde danışmanlar tekrar çalışacak akabinde madde Komisyon tarafından yeniden gözden geçirilecektir. Komisyon bu ibareyle kabul ettiği dört maddenin, yukarıdaki haliyle uzlaşıldığı konusunda mutabıktır.

1982 Anayasasına benzer şekilde kaleme alınmış metinde getirilen yenilikler şu şekilde sıralanabilir:

- Uzlaşılın maddeyle kamuya açık olmayan özel işyerleri de konut dokunulmazlığı kapsamına alınmıştır.
- Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde konutta arama yapılabilmesi ve buradaki eşyaya el konulabilmesi için kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri aranırken, uzlaşılın metinle Cumhuriyet Savcısının yazılı emri bulunması zorunluluğu getirilmiştir.
- İdari kolluğun önleme araması yapabilmesi

ise, genel sağlığın korunması istisnası hariçinde yasaklanmıştır.

2.1.1.5. Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti

YERLEŞME VE SEYAHAT HÜRRİYETİ (ÖZGÜRLÜĞÜ) (TASLAK METİN)

Madde 14. (1) Herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine (özgürlüğüne) sahiptir.

(2) Yerleşme hürriyeti, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, çevreyi ve kültürel varlıkları korumak; seyahat hürriyeti ise genel sağlığın korunması (CHP ve BDP Önerisi: kuvvetli suç şüphesinin varlığı halinde) suç işlenmesini önlemek ve suç soruşturması veya kovuşturması sebepleri ile sınırlanabilir.

(3) Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından mahrum bırakılamaz.

(4) Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.

YERLEŞME VE SEYAHAT HÜRRİYETİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 23. Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

(Değişik: 3/10/2001-4709/8 md.; Değişik: 12/9/2010-5982/3 md.) Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti'ne ilişkin bu madde ilk olarak 12.06.2012 tarihli toplantıda yani yaklaşık 15 ay önce görüşülmüş ve madde üzerinde uzlaşılmıştır. Ancak Komisyon uzlaşmadığı maddeleri görüşmek üzere toplandığı 13.08.2013 tarihli toplantıda, üzerinde mutabakat olan bu maddeyi de gündemine almıştır. Madde üzerine

görüşmeler sürerken CHP sınırlamanın sınırı olarak “kuvvetli suç şüphesinin varlığı halinde” ibaresini eklemiştir; CHP'nin bu şerhine BDP de iştirak etmiştir. Şu haliyle maddenin üzerinde mutabakat yoktur. Ancak zikredilen 60 maddede yer aldığı için, maddenin geçirdiği evrelerin anlaşılması bakımından burada yer verilmiştir.

CHP ve BDP'nin madde metnine sonradan ekledikleri “kuvvetli suç şüphesinin varlığı halinde” ibaresi haricinde Anayasa Uzlaşma Komisyonunca kabul edilen madde, 2010 Anayasasıyla getirilen yeniliği de barındıracak şekilde kaleme alınmıştır. İki değişiklik göze çarpmaktadır:

İlk olarak, kamu mallarını korumak amacıyla yerleşme hürriyetinin sınırlanması hükmü kaldırılmıştır.

İkinci olarak da, 2001 değişiklikleri neticesinde karantina amacıyla seyahat hürriyetinin sınırlandırılmamasına yönelik eleştiri dikkate alınmış ve seyahat hürriyetinin genel sağlığın korunması amacıyla sınırlanabileceği metne eklenmiştir.

2.1.1.6. Bilim ve Sanat Hürriyeti

BİLİM VE SANAT HÜRRİYETİ (ÖZGÜRLÜĞÜ) (TASLAK METİN)

Madde 18. (1) Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, icra etme, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hak ve hürriyetine (özgürlüğüne) sahiptir.

(2) Devlet, bu hak ve hürriyetin (özgürlüğün) önündeki engelleri kaldırmak ve etkili biçimde kullanılmasını sağlamakla yükümlüdür.

(3) Devlet, sanatı ve kültürel etkinlikleri destekler ve sanatçıyı korur.

BİLİM VE SANAT HÜRRİYETİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 27. Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

Sanatın ve sanatçının korunması (1982 Anayasası)

MADDE 64. Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

1982 Anayasasının darbeci zihniyetinin açıkça görüldüğü maddelerden biri de Bilim ve Sanat Hürriyetine ilişkin 27. maddedir. 1982 Anayasasının 4. maddesiyle ilk 3 maddedeki hükümlerin değiştirilmesi ve değiştirilmesinin teklif edilmesi yasaklanmış; 27. maddesinin ikinci fıkrasıyla ise bu yönde yapılan bilimsel faaliyetlerin yayımlanması yasaklanmıştır. Düşünce özgürlüğünün özgün bir türü olan bilim ve sanat özgürlüğünün bu tür ideolojik bir kısıtlamaya tabi tutulması hiçbir uluslararası özgürlük standardı ile bağdaşmamaktadır.

Uzlaşma Komisyonu darbe mahsulü ideolojik hükümleri bilim sanat hürriyeti maddesinden temizlemiş; temizlemekle de kalmayıp *devleti bilim ve sanat hürriyetinin önündeki engelleri kaldırmak ve bu hakkın etkili biçimde kullanılmasını sağlamakla yükümlü* kılmıştır.

Ayrıca 1982 Anayasasında ayrı bir madde olarak düzenlenen “*Devlet, sanatı ve kültürel etkinlikleri destekler ve sanatçıyı korur.*” hükmü uzlaşılan metinde bir fıkra olarak düzenlenmiştir.

2.1.1.7. Düzeltme ve Cevap Hakkı

DÜZELTME VE CEVAP HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 20. (1) Şeref ve haysiyetlerine dokunulan veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılan herkes düzeltme ve cevap hakkına sahiptir.

(2) Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim, ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç kırk sekiz saat içerisinde karar verir.

E. DÜZELTME VE CEVAP HAKKI (1982 ANAYASASI)

MADDE 32. Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltilme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

Uzlaşmaya varılan maddelerin bir anayasa değişikliği paketine dönüştürülmesi halinde düzeltme ve cevap hakkının pakette yer alması, birtakım tartışmaları beraberinde getirecektir. Zira düzeltme ve cevap hakkı basın hürriyetiyle sıkı sıkıya ilişkili bir madde olup, Komisyon'un basın hürriyetinde uzlaşamayıp onun bir cüzü niteliğinde olan düzeltme ve cevap hakkında uzlaşması dikkatlerden kaçmayacaktır.

1982 Anayasasındaki düzenlemeden farklı olarak Komisyon, düzeltme ve cevap hakkının yayınlanmasına ilişkin hâkim kararının en fazla yedi gün değil en fazla 48 saat içinde verilmesi konusunda uzlaşmıştır. Gündemin değişme hızı dikkate alındığında 48 saatin haysiyet ve şerefi zarar görmüş kişinin haklarını koruması açısından daha münasip olduğu kuşkusuzdur.

2.1.1.8. Mülkiyet ve Miras Hakkı

MÜLKİYET VE MİRAS HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 21. (1) Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

(2) Miras hakkı, kamu yararı; mülkiyet hakkı ise kamu yararı ve yabancılar için milli güvenlik sebebiyle sınırlanabilir.

MÜLKİYET HAKKI (1982 ANAYASASI)

MADDE 35. Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

Yabancıların Türkiye'deki gayrimenkullere olan ilgisinin artması ve bazı turistik bölgelerde yabancı nüfusun giderek artması sonucu yabancılar için mülkiyet hakkının sınırlanması gereke-

bileceği ihtimalini akıllara getirmiş, bu sebeple, Anayasa Uzlaşma Komisyonu bu hakkın yalnızca yabancılar için milli güvenlik sebebiyle sınırlanabileceğini hüküm altına almıştır.

Komisyon gerekçe notunda, fikri ve sınai mülkiyet haklarının da bu madde bağlamında değerlendirileceğini belirtmiştir.

1982 Anayasasında kullanılan dile ilişkin bir problem bu maddede açıkça kendini göstermektedir. Peş peşe gelen iki fıkrada aynı hukuki kavram için "kamu yararı" ve "toplum yararı" terimlerinin tercih edilmesi isabetsiz olmuş, anayasada olması gereken kavram bütünlüğünü bozmuştur. Yeni metinle, bu sorun da giderilmiştir.

2.1.1.9. Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti

ÇALIŞMA VE SÖZLEŞME HÜRRİYETİ (ÖZGÜRLÜĞÜ) (TASLAK METİN)

Madde 22. (1) Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

(2) Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal devlet ilkesine uygun yürümesini, güvenlik ve istikrar içinde çalışmasını sağlayacak, tekeller oluşmasını engelleyecek tedbirleri alır.

(3) Her türden teşebbüslerin, doğal kaynakların tüketilmesi, çevre kirliliği, çalışanların iş güvenliği ve iş sağlığı açısından gerekli önlemleri almalarını sağlamak ve denetlemek devletin yükümlüğüdür.

ÇALIŞMA VE SÖZLEŞME HÜRRİYETİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 48. Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve karlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

1982 Anayasasında herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan çalışma ve sözleşme hürriyetinin bu özelliği uzlaşılabilir metinde de korunmuştur. Bu hakkın sınırını ise "objektif sınır" yani aslında her hak ve özgürlüğün kendi yapısından kaynaklanan ve herhangi bir hukuki metinde açıkça belirtilmesine gerek olmayan sınırlar oluşturmaktadır.

Uzlaşılacak metinle temelde iki yenilik getirilmiştir. Bunlardan ilki, devlete kartel oluşmasını, yani aynı faaliyeti yürüten ticari işletmelerin bir araya gelerek tekelleşmesini önlemesi için tedbirler alma vazifesi verilmesidir. Diğeri ise, teşebbüslerin çevreye etkileri ile çalışanlarının iş güvenliği ve iş sağlığına ilişkin uygulamalarının denetiminin devlete yüklenmesidir.

2.1.1.10. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 24. (1) Herkes, önceden izin almadan, silâhsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme ve bunlara katılma hakkına sahiptir.

(2) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, kamu düzeninin, genel sağlığın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

(3) İdari makamlar, kanuna dayanarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı yeri, güzergâhı ve zamanını hakkın demokratik işlevini ve etkisini dikkate alarak belirler.

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI (1982 ANAYASASI)

MADDE 34. (Değişik: 3.10.2001-4709/13 md.)

Herkes, önceden izin almadan, silâhsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin maddede Komisyon, ilk olarak hakkın sınırlanma sebeplerini daraltmıştır. 1982 Anayasasındaki 34. maddede sınırlama sebebi olarak sayılan ve muğlak ifadeler olduğu için

sürekli eleştirilen **millî güvenliğin ve genel ahlâkın korunması sebepleri yeni düzenlemeyle kaldırılmıştır.**

İkinci büyük yenilik ise, toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı yeri, güzergâhı ve zamanı belirleme konusunda Anayasa'nın idari makamları yetkili kılmasıdır. Ancak Anayasa Uzlaşma Komisyonu bu yetkiyi idari makamlara verirken anti-demokratik uygulamalara neden olma ihtimalini de göz ardı etmemiş ve idareye bu yetkisini kullanırken "**hakkın demokratik işlevini ve etkisini**" dikkate alma zorunluluğu getirmiştir.

Uzlaşılacak maddenin birinci fıkrası ile üçüncü fıkrası arasında bir çelişki olduğu iddia edilebilir. Gerçekten de birinci fıkrada koşulsuz verilen hakkın üçüncü fıkrada idarenin iznine tabi kıldığı sonucuna varmak mümkündür. Esasen bir anayasanın toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını sınırsız bırakması, devletin kamu düzeninin bozulması ihtimalini göz ardı etmesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenlerin, üçüncü kişilerin haklarına hâle getirmesine müsaade etmesi de beklenemez. Nitekim AB ülkeleri başta olmak üzere, gelişmiş demokrasi olarak kabul edilen pek çok ülke anayasasında da benzer sınırlama sebepleri bulunmaktadır.⁶

⁶ Danimarka Anayasası, m.79:

Herkes, önceden izin almadan, silâhsız toplantı düzenleme hakkına sahiptir. Kamusal alanda düzenlenen toplantıları Polis izleyebilir. Açık havada yapılan toplantılar, kamu düzenini tehdit etmesi riski varsa, yasaklanabilir.

Hollanda Anayasası, m. 9:

1. Herkesin kanunlardan doğan sorumlulukları saklı kalmak kaydıyla, Anayasa, gösteri ve toplantı yapma hakkını tanıır.
2. Sağlığın korunması, trafik düzeni veya kamu düzeninin sağlanmasına dönük kurallar kanunla düzenlenebilir.

İspanya Anayasası, m. 21:

1. Silâhsız ve barışçı toplantı hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kullanımı ön izin gerektirmez.
2. Halka açık yerlerde yapılacak toplantılar ve gösteriler için yetkili makamlara önceden haber verilir. Bu makamlar, sadece, kişilere ve mülke tehdit içeren ciddi emniyet ve kamu güvenliği ihlali beklenmesi ile bunları yasaklayabilir.

İtalya Anayasası, m. 17:

Vatandaşlar silâhsız ve sükun içinde toplanma hakkına sahiptir. Halka açık yerlerde yapılanlar da dahil, toplantılar için önceden izin almak gerekmez. Umumi yerlerde yapılacak toplantılar için yetkili makamlara önceden haber verilir. Bu makamlar sadece ciddi emniyet ve kamu güvenliği nedenleri ile toplantıları yasaklayabilirler.

Bununla birlikte, idari makamlara yetkilerini kullanırken “hakkın demokratik işlevini ve etkisini” dikkate alma zorunluluğu getirilmektedir. Böylece toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına ilişkin müdahalesi kaçınılmaz olan idare, yetkilerini kullanırken hakkı anlamızsızlaştıracak tasarruflarda bulunamayacaktır. Özetle, 1982 Anayasası ve 2911 sayılı Kanun birlikte düşünüldüğünde, yeni metinde en azından bir geriye gidış bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, devletin varoluş nedenlerinden biri olan kamu düzenini sağlamakla, toplantı ve gösteri yürüyüşünün çatıştığı durumlarda idareye “*hakkın demokratik işlevini ve etkisini*” göz önünde bulundurma mükellefiyeti getirilmesi, ileri ve olumlu bir düzenleme olarak değerlendirilmelidir.

2.1.1.11. Başvuru ve Bilgi Edinme Hakkı

BAŞVURU VE BİLGİ EDİNME HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 26. (1) Herkes kendisiyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bireysel ya da topluca başvuruda bulunma hakkına sahiptir. Başvurulara yetkili makamlar gecikmeksizin cevap verir.

(2) Herkes kendisiyle veya kamu ile ilgili eylem ve işlemler hakkında bilgi edinme hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımına ilişkin usul ve esaslar eşitlik, tarafsızlık ve şeffaflık ilkelerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

(3) Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin başvuracağı kanun yollarını, mercilerini ve sürelerini belirtir.

(4) Yabancıların bilgi edinme hakkından yararlanması karşılıklılık esasına göre kanunla düzenlenir.

DİLEKÇE, BİLGİ EDİNME VE KAMU DENETÇİSİNE BAŞVURMA HAKKI (1982 ANAYASASI)

MADDE 74. Vatandaşlar (Ek ibare: 03.10.2001-4709/26 md.) ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, (Ek ibare: 03.10.2001-4709/26 md.) gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

(Üçüncü fıkra mülga: 7/5/2010-5982/8 md.)

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/8 md.) Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/8 md.) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/8 md.) Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/8 md.) Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Temel hak ve hürriyetlerin korunması (1982 Anayasası)

MADDE 40. Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

(Ek fıkra: 3.10.2001-4709/16 md.) Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

Uzlaşılın metinle hakkın kullanımına ilişkin bir değişiklik getirilmekte, başvuru ve bilgi edinme hakkının *bireysel olduğu gibi topluca da kullanılabilceği* düzenlenmektedir.

Bilgi edinme hakkının kullanımına ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi Komisyon’ca kanuna bırakılmış, ancak yasama organına bu kanunu *eşitlik, tarafsızlık ve şeffaflık ilkelerine uygun olarak* yapma zorunluluğu getirilmiştir.

İdari usul anlamında çok önemli bir yenilik olan *idarenin başvuru yollarını göstermesi* 1982 Anayasasının 40. maddesine 2001 değişiklikleriyle ek fıkra olarak eklenmiştir. İlgili fıkra

aynı şekilde uzlaşılabilir metinde korunmuş, yalnızca başvuru ve bilgi edinme hakkını düzenleyen maddeye taşınmıştır.

2.1.1.12. Suç ve Cezalara Dair Esaslar

SUÇ VE CEZALARA DAİR ESASLAR (TASLAK METİN)

Madde 27. (1) Suçlar, cezalar ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

(2) Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiili işlemesinden dolayı cezalandırılmaz ve kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

(3) Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

(4) Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

(5) Hiç kimse, kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(6) Ceza sorumluluğu şahsidir.

(7) Hiç kimseye aynı suçtan dolayı birden fazla ceza verilemez.

(8) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(9) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

(10) Devlet, cezalarının infazında kadınlar için pozitif ayrımcılığı sağlayacak idari önlemleri alır.

(11) Tutuklu ve hükümlülere işkence ve zalimane, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz.

(12) İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz.

(13) Vatandaş, Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri dışında, işlediği iddia edilen bir suç sebebiyle geri verilemez.

SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN ESASLAR (1982 ANAYASASI)

MADDE 38. Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(Ek fıkra: 3.10.2001-4709/15 md.) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

(Ek fıkra: 3.10.2001-4709/15 md.) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(Mülga: 7.5.2004-5170/5 md.)

(Değişik: 7.5.2004-5170/5 md.) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

(Değişik: 7.5.2004-5170/5 md.) Uluslararası Ceza Divanı'na taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

1982 Anayasasında genel anlamda ceza hukukunu en fazla ilgilendiren madde olan 38. madde, 2001 ve 2004 yıllarında iki defa değişikliğe uğramış ve bu değişikliklerle de ceza hukukunun evrensel ilkelerinin pek çoğunu içerir hale gelmiştir. Komisyon'ca uzlaşılabilir metinle 38. maddeye iki değişiklik getirilmektedir:

1982 Anayasası, kanunsuz suç ve ceza olmayacağını hüküm altına almış ve ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirlerinin de ancak kanunla düzenleneceğini belirtmiştir. Hükümün devamında da idarenin kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulamasını yasaklamıştır. Ancak darbeci zihniyet, Türk Silahlı Kuvvetlerini bu yasağın dışında tutmuştur. Komisyon'ca uzlaşılabilir metinle 1982 Anayasasının darbeci hüviyetinden kaynaklanan **“Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.”** istisnasına yer verilmemiş, Türk Silahlı Kuvvetleri de tıpkı diğer

idari kuruluşlar gibi kişi hürriyetinin kısıtlanma- sı sonucunu doğuracak cezalar veremeyecek kurumlar arasına girmiştir.

Bir diğer yenilik ise, kadın hükümlü ve tutuklulara ilişkin pozitif ayrımcılık barındıran 10. fıkra ile getirilmiştir. Devlet, *cezalarının infazında kadınlar için pozitif ayrımcılığı sağlayacak idari önlemleri* almakla yükümlü kılınmıştır. Gerçekten de bilhassa çocuklu kadınların cezasının infazında anneye beraber çocuk da cezalandırılmakta veya çocuğun gelişimi göz ardı edilebilmektedir. Bu hükümle hem kadınlar hem de onlara bağımlı çocukları koruma altına alınmıştır.

Madde, içeriği kadar gerekçe notlarıyla da Türkiye'nin güncel adalet sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. İlk olarak *"tedavisi cezaevinde mümkün olmayan ağır hastalıklı tutuklu ve hükümlülerin tedavilerinin cezaevi dışında yapılmaması, işkence ve zalimane muamele kapsamındadır"* denilerek, işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağını düzenleyen maddede bahsedilen **"hasta tutuklu ve hükümlüler"** meselesini çözüme kavuşturmak hedeflenmiştir. Gerekçe notuyla, işkence ve zalimane muamele tanımı genişletilmiş ve devletin hasta tutuklu ve hükümlülere ilişkin zaten var olan sorumluluklarını yerine getirmemesi, işkence ve zalimane muamele kapsamına alınmıştır.

Diğer gerekçe notu ise, 80 darbesini konu eden belgesellere dahi girmiş olan bir devlet ayıbına ilişkindir. Kişinin maddi ve manevi varlığına ilişkin devlete sorumluluk yükleyen madde notu şu şekildedir: *"Kişilerin cezaların infazında ve tutukluluk sırasında, inançlarını yaşamaları, kültürel hayatlarını sürdürmeleri ve kendi dillerini konuşmalarını devletin güvencesi altındadır."*

2.1.1.13. Yabancıların Durumu

YABANCILARIN DURUMU (TASLAK METİN)

Madde 28. (1) Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir. (2) İltica hakkı, Türkiye'nin uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülükleri dikkate alınarak kanunla düzenlenir.

(3) Ölüm cezasına veya insan onuruyla bağdaşmayan bir muamele ya da cezaya maruz kalma ihtimali kuvvetli olan kişiler iade edilemez.

YABANCILARIN DURUMU (1982 ANAYASASI)

MADDE 16. Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından genişletilen "Yabancıların Durumu" maddesiyle, daha önceki anayasalarımızın hiçbirinde yer almayan iltica hakkı, ilk defa anayasa metninde bir hak olarak tanımlanmıştır. Hakkın kullanımının ise, kanunla düzenlenmesi hüküm altına alınmıştır.

Ayrıca suçluların iadesine ilişkin bir düzenleme getirilerek insan onuru yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları için değil aynı zamanda Türkiye'ye sığınmış olan yabancılar için de koruma altına alınmıştır. Buna göre, ölüm cezasına veya insan onuruyla bağdaşmayan bir muameleye maruz kalabilecek kişiler iade edilmeyeceklerdir.

2.1.1.14. Sosyal Güvenlik Hakkı

SOSYAL GÜVENLİK HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 34. (1) Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. (2) Hiç kimse sosyal güvenlik sistemiyle bağlantısı olmaksızın çalıştırılmaz. (3) Devlet, sosyal güvenlik hakkının kullanılmasını sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve buna uygun sosyal güvenlik sistemini kurar. (4) Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimlerinin, malûl ve gazilerin, engellilerin, yaşlıların, korunmaya muhtaç çocuklar gibi toplumsal anlamda güçsüz kesimlerin sosyal güvenlik hakkından yararlanmaları için gerekli özel önlemleri alır.

SOSYAL GÜVENLİK HAKKI (1982 ANAYASASI)

MADDE 60. Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler (1982 Anayasası)

MADDE 61. Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, 1982 Anayasasında iki farklı maddede düzenlenmiş olan sosyal güvenlik hakkını tek bir maddede toplamıştır. Türkiye’de her ne kadar giderek azalsa da, halen oldukça yaygın olan ve “sigortasız çalışma” olarak bilinen problem, uzlaşılan metnin ikinci fıkrasıyla aşılmaya çalışılmaktadır. Buna göre; **“Hiç kimse sosyal güvenlik sistemiyle bağlantısı olmaksızın çalıştırılmaz.”**

2.1.1.15. Sendika Hakkı

SENDİKA HAKKI (TASLAK METİN) (YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLECEKTİR)

Madde 37. (1) Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın sendika ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse sendikaya üye olmaya veya üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

(2) Sendikaların ve üst kuruluşlarının kuruluş, yönetim ve işleyişleri, kadınlarla erkeklerin dengeli temsili ve katılımı ilkeleri ile demokratik esaslara aykırı olamaz.

(3) Sendikalar ve üst kuruluşları ancak kanunda belirtilen zorunlu hallerde mahkeme kararıyla kapatılabilir.

(4) İşyerinde sendika üyeliğini teşvik edici önlemler kanunla düzenlenir.

(5) Farklı istihdam biçimlerinin uygulanması suretiyle çalışanların ekonomik, sosyal ve sendikal hakları kısıtlanamaz. Devlet bu tür kısıtlayıcı uygulamalara karşı gerekli önlemleri alır.

(6) Birinci fıkra hükmü, Türk Silahlı Kuvvetleri, genel kolluk mensuplarına, hâkim ve savcılara görevlerinin niteliklerinin zorunlu kıldığı hallerde sınırlı olmak üzere sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

(7) Ev işçileri sendika kurma hakkından yoksun bırakılamaz.

SENDİKA KURMA HAKKI (1982 ANAYASASI)

Madde 51. (Değişik: 03.10.2001-4709/20 md.)

Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

(Dördüncü fıkra mülga: 7/5/2010-5982/5 md.)

İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Uzlaşılan metinde “yeniden gözden geçirilecektir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin anlamı şudur: Bu madde üzerinde danışmanlar tekrar çalışacak; akabinde madde Komisyon tarafından yeniden gözden geçirilecektir. Komisyon bu ibareyle kabul ettiği dört maddenin, yukarıdaki haliyle uzlaşıldığı konusunda mutabıktır.

Uzlaşılan metinle getirilen yenilikler şöyledir:

- Bu hak, maddenin birinci fıkrasıyla, çalışanlara tanınmıştır. Madde notunda da belirtildiği üzere, çalışanlardan kasıt memurlar dâhil, kamu-özel ayrımı yapılmaksızın tüm çalışanlardır.
- Sendika ve üst kuruluşların (sendika konfederasyonları gibi) kuruluş, yönetim ve işleyişlerinde, kadınların ve erkeklerin dengeli temsili ve katılımı ilkesi kabul edilmiştir.
- Sendika ve üst kuruluşlar ancak kanunda belirtilen zorunlu hallerde mahkeme kararıyla kapatılacaktır.

- İşyerlerinde sendika üyeliğini teşvik edici önlemler alınacaktır.
- Şimdiki uygulamada farklı istihdam şekillerinden dolayı aynı işi yapan işçilerden bir kısmı sendika hakkına sahip iken, bir kısmı bu haktan faydalanamamaktadır. Çokça eleştirilen bu uygulamanın önüne geçebilmek için maddenin 5. fıkrasıyla “*Farklı istihdam biçimlerinin uygulanması suretiyle çalışanların ekonomik, sosyal ve sendikal hakları kısıtlanamaz. Devlet bu tür kısıtlayıcı uygulamalara karşı gerekli önlemleri alır.*” hükmü getirilmiştir.
- Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel kolluk mensuplarına ve hâkim ve savcılara görevlerinin niteliklerinden dolayı bu hakka ilişkin sınırlamalar getirilebilecektir. Ancak bu fıkraya ilişkin not düşülmüş ve bu fıkranın yalnızca TSK mensuplarına yasak diğerlerine serbest şeklinde değerlendirileceği belirtilmiştir. Anlaşılan o ki, uzlaşma adına tüm siyasi partilerin endişelerini gideren bir formüle gidilmiş ve sınırlandırılacak mesleklere ilişkin sakıncalar gerekçe notuyla giderilmeye çalışılmıştır. Maddenin bu şekliyle kaleme alınmış olmasına rağmen, diğer kolluk için sınırlama getirilemeyecek olmasının madde metninde değil de gerekçe notunda belirtilmesi isabetli olmamıştır. Yapılan özetle şudur: Birinci fıkrada verilen özgürlük altıncı fıkrada sınırlanmış, sınırlama gerekçe notuyla madde metninin zıddına daraltılmıştır.
- Getirilen çok önemli yeniliklerden biri de bu hakkın “ev işçileri” için de geçerli olduğudur.

2.1.1.16. Devletin Sosyal ve Ekonomik Görevlerinin Sınırı

DEVLETİN SOSYAL VE EKONOMİK GÖREVLERİNİN SINIRI (TASLAK METİN)

Madde 40. (1) Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

(2) Sağlık, sosyal güvenlik ve iş güvenliği hakları birinci fıkradaki malî kaynakların yeterliliği sınırına tabi değildir. Devletin bu haklara ilişkin görevleri, asgari güvenceler sağlanmadıkça yerine getirilmiş sayılmaz.

DEVLETİN İKTİSADİ VE SOSYAL ÖDEVLERİNİN SINIRLARI (1982 ANAYASASI)

MADDE 65. (Değişik: 3.10.2001-4709/22 md.)

Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

Devletin, sosyal ve ekonomik görevlerini sınırlı imkânları dâhilinde hayata geçireceği anayasada yer almasa dahi objektif gerçekliği haiz bir hükümdür. Uzlaşılan metinle, sosyal ve ekonomik haklar arasında öneme göre sıralama yapılmış; **sağlık, sosyal güvenlik ve iş güvenliği hakları** açısından devletin malî kaynaklarının yeterliliği sınırının geçerli olmadığı yani bu hakları her ne suretle olursa olsun gerçekleştirme gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca, **devletin bu haklara ilişkin görevleri, asgari güvenceler sağlanmadıkça yerine getirilmiş sayılmayacağı** vurgulanmıştır.

2.1.1.17. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN (ÖZGÜRLÜKLERİN) SINIRLANMASI (TASLAK METİN)

Madde 41. (1) Hürriyet esas, sınırlama istisnadır. Tereddüt halinde yorum hürriyet lehine yapılır.

(2) Temel hak ve hürriyetler, sadece Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, öngörülen amaca, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz; temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN SINIRLANMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 13. (Değişik: 3.10.2001-4709/2 md.)

Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen se-

beplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, **hürriyetin esas, sınırlamanın istisna** olduğu hükmüyle temel hak ve hürriyetlere ilişkin perspektifini metne yansıtmış ve **tereddüt halinde hürriyet lehinde yorum yapılacağını** kayıt altına almıştır. Bu ilke, temel hakların yorumunda zaten objektif bir kriterdir. Fakat böyle bir vurgunun yapılması da hürriyetleri güçlendirici etki doğuracaktır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, 1982 Anayasasında 2001 değişiklikleriyle getirilen “Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlama”, yani genel sınırlama sebeplerinin terkedilip her bir hak ve hürriyet için, kendine has, özel sınırlama sebeplerine dayalı “sınırlama sistemi” Anayasa Uzlaşma Komisyonunca da kabul edilmiştir. Sınırlamanın sınırı olan **Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olma ve laik Cumhuriyetin gereklerine uygun olma kriterleri** kaldırılmıştır.

Sonuç olarak, uzlaşılan metne göre temel hak ve hürriyetler;

- Kanunla,
- Sadece Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle,
- Öngörülen amaca uygun olarak,
- Demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak,
- Ölçülülük ilkesine uygun olarak,
- Sınırlanan temel hak ve hürriyetin özüne dokunmadan,

sınırlandırılabilir.

2.1.1.18. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Geçici Olarak Durdurulması

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN (ÖZGÜRLÜKLERİN) KULLANILMASININ GEÇİCİ OLARAK DURDURULMASI (TASLAK METİN)

Madde 42. (1) Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usullerinin ilan edildiği hallerde, milletlerarası hukuktan

doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması, sınırlandırılabilir veya geçici olarak durdurulabilir.

(2) Birinci fıkrada belirtilen durumlarda dahi, insan onur ve haysiyetine, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse dinî inançlarını, vicdanî kanaatlerini ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz, bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalara ilişkin hükümler geçmişe yürütülemez; suçluluğu kesinleşmiş mahkeme kararı ile sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz ve kimsenin hak arama özgürlüğü ortadan kaldırılamaz.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANILMASININ DURDURULMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 15. Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler (Değişik: 7.5.2004-5170/2 md.) dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

Uzlaşma Komisyonunca olağanüstü hal ile sıkıyönetim hali ayrımı kaldırılmış, her ikisini de içeren olağanüstü yönetim usulleri kavramı kullanılmıştır. Öte yandan, 1982 Anayasasının 15. maddesinde sayılan çekirdek haklar uzlaşılan metinde de aynı şekilde sayılmış, bunlara **“insan onuru ve haysiyetine dokunmama”** ile **“hak arama özgürlüğünün ortadan kaldırılmaması”** halleri eklenmiştir.

2.1.1.19. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KORUNMASI (TASLAK METİN)

Madde 43. (1) Devlet organları, temel hak ve özgürlüklerden herkesin etkili biçimde yararlanmasını sağlayacak her türlü düzenlemeyi yapmak, tedbiri almak ve ihlalini önlemekle yükümlüdür.

(2) Temel hak ve hürriyetlerin ihlali halinde doğan zarardan Devlet sorumludur ve dava Devlet aleyhine açılır. Devlet ihlale neden olan kamu görevlisine davayı ihbar eder. Tazminata mahkûm olması halinde Devlet, ilgiliye derhal rücu eder.

(3) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere dair uluslararası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi sebebiyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda kanun özgürlükleri daha genişletici hüküm içermediği sürece anlaşma hükümleri esas alınır.

(4) Anayasadaki hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devlete veya kişilere, hak ve hürriyetleri yok edecek veya Anayasada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına imkan verecek şekilde yorumlanamaz.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KORUNMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 40. Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. (Ek fıkra: 3.10.2001-4709/16 md.) Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.

Kişinin, resmî görevler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

Görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence (1982 Anayasası)

MADDE 129./ f. 5. Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma (1982 Anayasası)

MADDE 90./ f. 5. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması (1982 Anayasası)

MADDE 14./ f. 2. (Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.)

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edil-

mesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Maddenin ilk fıkrasıyla, temel hak ve hürriyetlerin etkin kullanımı ve ihlalinin önlenmesi konusunda devlete yükümlülük getirilmiştir. İkinci fıkra ile de, 1982 Anayasası m.40/3 ve m. 129/5'teki düzenlemelere paralel bir düzenleme getirilmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin ihlali konusunda devlete dava açılacağı hükme bağlanmış; ihlal kararı çıkması halinde ise devletin ilgili personele *derhal rücu etmesi* düzenlenmiştir. Bu düzenleme, 1982 Anayasasının 129. maddesinin 5. fıkrasıyla uyumludur. Böyle bir değişikliğin yapılması, rücu m. 40/3'teki gibi, üzerinde takdir yetkisi olan bir konu olmaktan çıkıp, bağlı yetki haline dönüşmesini sağlayacak, 1982 Anayasası açısından da rücuya ilişkin birlik sağlanacaktır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonunun uzlaştığı 3. fıkra, 1982 Anayasasının m. 90/5'deki düzenlemeye ilişkindir. Aslında, yeni düzenleme, 90. maddede yapılmış olan hatayı gidermekte, hürriyetler daha fazla koruma altına alınmaktadır. Şöyle ki; 1982 Anayasasının 90. maddesi hükmüne göre, “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” Kanunlarımızın, milletlerarası andlaşmalardan daha fazla özgürlük tanıdığı bir durumda dahi, Anayasaya göre milletlerarası andlaşma hükümleri uygulanacaktır. Normlar hiyerarşisinde milletlerarası andlaşmaları kategorik olarak kanunların üstüne çıkarmak doğru değildir. İşte Anayasa Uzlaşma Komisyonunun uzlaştığı metin, bu sakıncayı giderecek ve temel hak ve hürriyetleri daha fazla koruyacak şekilde formüle edilmiştir. Buna göre, “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere dair uluslararası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi sebebiyle çıkabilecek uyuşmaz-*

lıklarda kanun özgürlükleri daha genişletici hüküm içermediği sürece anlaşma hükümleri esas alınır.” Kuşkusuz bu ibare daha doğrudur. Çünkü aynı konuda kanun ile uluslararası anlaşma metni farklı düzenlemeleri haiz ise sorgusuzca anlaşma hükümlerine başvurulmayacak, *özgürlükleri daha genişletici hüküm içeren metin hangisi* ise o tercih edilecektir. Uzlaşılan metnin dördüncü fıkrasında ise, 1982 Anayasasının 14. maddesinin ikinci fıkrası tekrar edilmiştir.

2.1.1.20. Tarih Kültür ve Tabiat Varlık ve Değerlerinin Korunması

TARİH, KÜLTÜR VE TABİAT VARLIK VE DEĞERLERİNİN KORUNMASI (TASLAK METİN)

Madde 48. (1) Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar; bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bunlardan özel mülkiyet konusu olanlara kamu yararı amacıyla getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

(2) Devlet, Türkiye dışında bulunan tarihi ve kültürel mirasını korumak için gerekli tedbirleri alır.

TARİH, KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 63. Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

1982 Anayasasında iki fıkra halinde bulunan düzenleme birleştirilmiş ve metnin birinci fıkrasında aynen muhafaza edilmiştir. Uzlaşılan metinle tarih, kültür ve tabiat değerlerinin korunması açısından ikinci fıkrayla, **yurt dışında bulunan tarihi ve kültürel mirasını korumak da devletin sorumluluğuna** bırakılmıştır.

2.1.1.21. Doğal Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi

DOĞAL SERVETLERİN VE KAYNAKLARIN ARANMASI VE İŞLETİLMESİ (TASLAK METİN)

Madde 49. (1) Doğal servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet, çevresel varlıkların korunmasını esas almak kaydıyla, bu hakkını belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi doğal servet ve kaynağın devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak; hangisinin doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle aranacağı ve işletileceği kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim ve denetimin usul ve esasları ile uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir.

TABİİ SERVETLERİN VE KAYNAKLARIN ARANMASI VE İŞLETİLMESİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 168. Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.

1982 Anayasasına benzer bir şekilde kaleme alınan metinde, farklı olarak *“çevresel varlıkların korunmasını esas almak kaydıyla”* ibaresi eklenmiştir. Doğal servetlerin ve kaynakların aranması sırasında veya bulunup işletilmesi halinde takip edilen metodun çevreye ve canlılara zarar vermemesi hedeflenmiştir.

2.1.1.22. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi

ORMANLARIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ (TASLAK METİN)

Madde 50. (1) Devlet, ormanların korunması ve saharlarının genişletilmesi için gerekli tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

(2) Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz ve kanuna göre buralar Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

(3) Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz.

(4) Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

(5) Devlet, ormanları ve biyolojik çeşitliliği korumak, orman sahalarını genişletmek, toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak, erozyonla mücadele etmek ve tarım alanlarını geliştirmek amacıyla gerekli tedbirleri alır.

ORMANLARIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 169. Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasî propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.

Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

Orman köylüsünün korunması (1982 Anayasası)

MADDE 170. Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devlele bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi; bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi kanunla düzenlenir.

Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer giridilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır.

Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.

Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi ilk olarak 1961 Anayasasıyla, anayasalarımızda yer almaya başlamıştır. 1970 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle orman köylüsünün korunması da Anayasa'ya girmiştir. 1982 Anayasası ise, her iki düzenlemeyi de muhafaza etmiş ve iki madde halinde genişleterek bu kavramlara yer vermiştir.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu da yarım asırlık ormanların anayasalarımızda yer alması geleneğini bozmamış ve fakat orman köylüsünün korunması maddesini çıkararak, 1961 Anayasasının özgün halinde olduğu gibi yalnızca ormanların korunması ve geliştirilmesine yer vermiştir.

1982 Anayasasının kazuistik, uzun ve çok fazla detayı barındıran bir anayasa olduğundan yakınanlar genelde, 'Ormanların ve Orman Köylüsünün Korunması' maddesini örnek olarak gösterip, anayasanın konusu olmayan bu ve benzeri hükümlerin anayasayı gereksiz yere uzattığını belirtirler. Yola daha kısa ve anlaşılır bir anayasa yapma vaadiyle çıkan Uzlaşma Komisyonunun aynı maddede uzlaşmaya varması geçmişte yapılan bu eleştirilerin benzerlerinin yeni anayasa için de yapılacağı konusunda şüphe yaratacak cinstendir.

Uzlaşılacak metinle, 1982 Anayasasından farklı olarak devletin yükümlülükleri arttırılmıştır. Buna göre, "**Devlet, ormanları ve biyolojik çeşitliliği**

korumak, orman sahalarını genişletmek, toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak, erozyonla mücadele etmek ve tarım alanlarını geliştirmek amacıyla gerekli tedbirleri alır.”

2.1.1.23. Kamulaştırma

KAMULAŞTIRMA (TASLAK METİN)

Madde 61. (1) Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararı gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

(2) Kamulaştırma bedeli nakden ve peşin olarak ödenir.

(3) Tarım reformunun uygulanması, çevresel değerlerin, ekosistemin çeşitliliğinin ve kültürel varlıkların korunması, sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi ve kıyıların korunması amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin beş yılı aşmamak şartıyla taksitle ödenme usulü kanunla gösterilir.

(4) 3. fıkrada sayılan haller dışında bedelin taksitlendirilmesi ve ayrıca kamulaştırmaz el koyma yasaktır.

KAMULAŞTIRMA (1982 ANAYASASI)

MADDE 46. (Değişik: 3.10.2001-4709/18 md.)

Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararı gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedeli nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak, tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

İkinci fıkrada öngörülen taksitlendirmelerde ve herhangi bir sebeple ödenmemiş kamulaştırma bedellerinde kamu alacakları için öngörülen en yüksek faiz uygulanır.

2001 değişiklikleriyle kamulaştırma bedelinin nakden ve peşin olarak ödenmesi anayasaya girmiştir. Kişileri koruyan bu hüküm Uzlaşma Komisyonunca da aynen kabul edilmiştir. Peşin ödeme ilkesine devletin yapacağı büyük yatırımlara ilişkin istisna, hem 1982 Anayasasında hem de uzlaşılan metinde getirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye'yi tazminata mahkûm ettiği alanlardan biri olan *kamulaştırmaz el koyma* uzlaşılan metinle yasaklanmıştır. Zaten yasak olan bir ilke, bu düzenlemeyle anayasaya taşınmış ve vurgu yapılmıştır. Ayrıca gerekçe notuyla kamulaştırmada uygulanacak ödeme usulünün uygulanmasında malikin haklarının zarar görmemesine yönelik kanunla düzenleme yapılması hususunda uzlaşılmıştır.

2.1.1.24. Devletleştirme ve Özelleştirme

DEVLETLEŞTİRME VE ÖZELLEŞTİRME (TASLAK METİN)

Madde 62. (1) Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararı zorunlu kıldığı hallerde gerçek değer üzerinden kanunla devletleştirilebilir.

(2) Devletin, kamu iktisadî teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller, tekelleşmeyi ve kartelleşmeyi önleyecek şekilde, kanunla gösterilir.

(3) Stratejik açıdan önem taşıyan işletmelerin özelleştirilmesinde kamu yararı esas alınır.

(4) Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla düzenlenir.

(5) Devletleştirme ve özelleştirmede çalışanların haklarını koruyacak önlemler kanunla düzenlenir.

DEVLETLEŞTİRME VE ÖZELLEŞTİRME (1982 ANAYASASI)

MADDE 47. Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararı zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

(Ek fıkra: 13.8.1999-4446/1 md.) Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.

(Ek fıkra: 13.8.1999-4446/1 md.) Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılabilirliği veya devredilebileceği kanunla belirlenir.

Uzlaşılın metinle getirilen önemli bir yenilik, devletin yaptığı özelleştirmelerde kartelleşmeyi ve tekelleşmeyi önlemekle yükümlü olmasıdır.

2.1.1.25. Yabancı Ülkelerde Yaşayan Vatandaşlar

YABANCI ÜLKELERDE YAŞAYAN VATANDAŞLAR (TASLAK METİN)

Madde 64. (1) Devlet, yabancı ülkelerde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması için gereken önlemleri alır.

YABANCI ÜLKELERDE ÇALIŞAN TÜRK VATANDAŞLARI (1982 ANAYASASI)

MADDE 62. Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinin yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

Komisyon'ca kabul edilen madde başlığına ve madde metnine bakıldığında ilk göze çarpan "Türk" kavramına ilişkin yapılmış olan değişikliklerdir. 1982 Anayasası hem madde başlığında hem de madde içeriğinde "Türk Vatandaşları" terimini tercih etmektedir. Uzlaşma Komisyonu ise başlıkta yalnızca "vatandaşlar" kavramını kullanmakta, madde metninde ise "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları" kavramını tercih etmektedir.

Yalnızca bu madde metnine bakıldığında, 1982 Anayasasının 66. maddesinde yer alan vatandaşlık tanımına ve anayasa içerisinde Türk kavramının kullanımına ilişkin önemli bir me-

safe alındığı düşünülebilir. Milliyetçi Hareket Partisi dâhil Anayasa Uzlaşma Komisyonundaki dört parti de bu maddenin bu şekilde kaleme alınması konusunda mutabakata varmışlardır.

Bununla birlikte, ne vatandaşlık tanımıyla ilgili maddede, ne de uzlaşılın metnin "vatandaşlık" kavramına gönderme yapan diğer maddelerinde, "vatandaşlık" kavramına ilişkin bir uzlaşma sağlanabilmiştir. Dolayısıyla yalnızca bu maddeden yola çıkarak "vatandaşlık" tanımına ilişkin problemin hallolduğu yanlışlığına düşmemek gerekir. Muhtemeldir ki, vatandaşlık tanımında değişikliğe gitmeme ihtimali olan partiler, bu maddeyi Uzlaşma Komisyonunun hazırlayacağı yeni anayasanın bütünlüğü içinde yalnızca bir madde olarak tasavvur ettiler ve herhangi bir çekince koymadan metin üzerinde uzlaştılar. Maddenin paket haline gelip de, madde metninin yalnızca Türklükle ilgili kısımlarında değişikliğe gidilmesine itirazları olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu maddede yapılan bir diğer değişiklik de şudur: 1982 Anayasası, "Yabancı ülkede çalışan" kavramını kullanmakta ve devlete bu durumdaki vatandaşların "yurda dönüşlerinde yardımcı olma" vazifesi yüklemektedir. Uzlaşma Komisyonu ise "yabancı ülkede yaşayan" kavramını tercih etmiş ve yurda dönüş için bir hüküm getirmemiştir.

2.1.1.26. Sporda Tahkim

SPORDA TAHKİM(TASLAK METİN)

Madde 65. (1) Spor federasyonlarının spor faaliyetlerinin yönetimine ve disiplinine ilişkin kararlarına karşı ancak zorunlu tahkim yoluna başvurulabilir. Tahkim kurulu kararları kesin olup bu kararlara karşı iç hukuk bakımından hiçbir yargı merciine başvurulamaz.

SPORUN GELİŞTİRİLMESİ VE TAHKİM (1982 ANAYASASI)

MADDE 59. Devlet, her yaşta Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

Devlet başarılı sporcuyla korur.

(Ek fıkra: 17/3/2011 – 6214/1 md.) Spor federasyonlarının spor faaliyetlerinin yönetimine ve disiplinine ilişkin

kararlarına karşı ancak zorunlu tahkim yoluna başvurulabilir. Tahkim Kurulu kararları kesin olup bu kararlara karşı hiçbir yargı merciine başvurulamaz.

Uzlaşılacak maddeye “bu madde yargı bölümüne eklenebilir” diye bir madde notu eklenmiş, fakat maddenin taslaktaki yeri değiştirilmemiştir. Bir başka ifadeyle, temel hak ve hürriyetlerle alakası olmamasına rağmen, Anayasa Uzlaşma Komisyonu da bu kısımda düzenlemiştir. 1982 Anayasasında yapılan son değişiklikle, 59. maddenin 3. fıkrası haline gelen Sporda Tahkime ilişkin hüküm, Anayasa Uzlaşma Komisyonunca aynı şekilde kabul edilmiş ancak maddenin yargı başlığı altında yer alması gerektiğine ilişkin gerekçe notu düşülmüştür.

2.1.1.27. Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması

TARIM, HAYVANCILIK VE BU ÜRETİM DALLARINDA ÇALIŞANLARIN KORUNMASI (TASLAK METİN)

Madde 66. (1) Devlet, toprağın verimli işletilmesini sağlamak, tarım arazileri ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine ve yerli türlerin çeşitliliğinin korunması esasına uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak ve organik tarım ve hayvancılık yöntemlerini teşvik etmek amacıyla tarım ve hayvancılıkla uğraşanları özel olarak destekler. Bunların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

TARIM, HAYVANCILIK VE BU ÜRETİM DALLARINDA ÇALIŞANLARIN KORUNMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 45. Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

1982 Anayasasıyla Uzlaşma Komisyonunun hazırladığı metin neredeyse aynıdır. Uzlaşılacak

metinde farklı olarak, çok önemli olan iki düzenleme bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, “*Yerli türlerin çeşitliliğinin korunması*” ve “*devletin, organik tarım ve hayvancılık yöntemlerini teşvik etmesi*”dir.

2.2. Yasama

2.2.2.1. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler

MİLLETVEKİLLİĞİ İLE BAĞDAŞMAYAN İŞLER (TASLAK METİN)

Madde 69. (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik, arabuluculuk ve hakemlik yapamazlar.

(2) Milletvekilleri yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir milletvekilinin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır.

(3) Milletvekilleri, bu sıfatlarından kaynaklanan konum ve yetkilerini kendilerine çıkar ve yarar sağlamak amacıyla kullanamaz, üçüncü kişilere doğrudan veya dolaylı ücretli iş yapamaz.

(4) Milletvekilliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.

(5) Siyasi Parti gruplarının bildireceği en kıdemli veya en yaşlı ikişer üyesinin katılımı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin uyması gereken siyasi etik ilkelerini belirlemek ve etik kurallarının ihlaline ilişkin başvuruları incelemek üzere Siyasi Etik Komisyonu kurulur. Görev ve yetkileri kanun ve Meclis İçtüzüğünde gösterilir. Komisyon, mutabakat ve aleniyet esasına göre çalışır. Mutabakat sağlanamaması durumunda raporlama yapılır. Komisyon gerekli gördüğü hallerde gizlilik kararı verebilir.

ÜYELİKLE BAĞDAŞMAYAN İŞLER (1982 ANAYASASI)

MADDE 82. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.

Uzlaşılın metindeki milletvekilliğiyle bağdaşmayan işler, 1982 Anayasasındaki düzenlemenin tamamının yanı sıra, iki ek fıkra içermektedir. İlki, *milletvekillerinin bu sıfatlarından yararlanarak kendilerine çıkar ve yarar sağlamalarını ve üçüncü kişilerle ücretli iş yapmalarını yasaklayan* üçüncü; ikinci yenilik ise, Siyasi Etik Komisyonu kurulmasını öngören beşinci fıkradır. İyi işlemesi halinde, bu komisyonun Türkiye'nin siyasi hayatına faydalı olacağı ve parlamentonun saygınlığını arttıracığı söylenebilir.

Her ne kadar, siyasi etik komisyonu denince, akla ilk olarak ülkemizdeki ve dünyadaki etik kurullarının çalışma alanlarından hareketle yolsuzlukla mücadele gibi bir işlev gelse de, bu komisyonun, siyasetteki diğer etik ihlallerini de gidermeye yönelik bir misyon üstlenmesi oldukça yararlı olacaktır.

Meclis geride bıraktığımız yılda belki de hiç olmadığı kadar küfürleşmelerle gündeme geldi. Bu durum o kadar rahatsız edici bir hal aldı ki, TBMM Başkanı Cemil Çiçek, 24. Dönemin 3. Yasama yılını değerlendirdiği 16.07.2013 tarihli

toplantıda “*Yakışsız bir kısım sözleri kınamaktan bana bıkkınlık geldi*” diyerek durumun vahametini bir kez daha dikkatleri çekti. Maalesef bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu problemleri de çözebilecek bir mekanizma olabileceği ümidiyle Anayasa Uzlaşma Komisyonu Meclis çatısı altında bir siyasi etik kurulu kurulması noktasında uzlaştı.

*Uzlaşılın metne göre, “siyasal etik ilkelerini belirlemek ve etik kurallarının ihlaline ilişkin başvuruları incelemek”*le görevli bir **Siyasi Etik Komisyonu** kurulacak. Kurul, siyasi parti gruplarının bildireceği en kıdemli (gerekçe notuna göre kıdemden kasıt, parlamentodaki kıdemdir) veya en yaşlı ikişer üyenin katılımı ile kurulur. Meclis'teki sayısal çoğunluk yerine, grubu olan her partiden eşit sayıda üyenin katılması, Etik Komisyon realitesiyle daha uygun düşmektedir. Uzlaşılın metinde Komisyon'un çalışma esaslarına ilişkin de düzenleme yapılmıştır. Buna göre Siyasi Etik Komisyonu *“mutabakat ve aleniyet esasına göre çalışır. Mutabakat sağlanamaması durumunda raporlama yapılır”*.

2.2.2.2. Milletvekilliğinin Düşmesi**MİLLETVEKİLLİĞİNİN DÜŞMESİ (TASLAK METİN)**

Madde 70. (1) İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, istifanın geçerli olduğunun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesinden sonra, Genel Kurulca karar verilir.

(2) Milletvekilliğinin seçilmeye engel bir suçtan kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle gerçekleşir.

(3) Milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdüren milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla karar verilir.

(4) Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla karar verilir.

MİLLETVEKİLLİĞİNİN DÜŞMESİ (1982 ANAYASASI)**Madde 84.** (Değişik: 23/7/1995-4121/9 md.)

İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca kararlaştırılır.

Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.

82 nci maddeye göre milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir.

Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir.

(Beşinci fıkra mülga: 7/5/2010-5982/9 md.)

Uzlaşılın metinde çok ufak bir değişiklik olmuş; milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdüren milletvekilinin, milletvekilliğinin düşmesine genel toplantı ve karar sayısıyla değil, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla karar verilmesi (en az 276 milletvekili) şartı getirilmiştir. Bu madde açısından bir anayasa değişikliği yapılmasına gerek olup olmadığı da tartışılabilir.

2.2.2.3. Görüşmelerin Açıklığı ve Yayınlanması**GÖRÜŞMELERİN AÇIKLIĞI VE YAYINLANMASI (TASLAK METİN)****Madde 78.** (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

(2) Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğuyla kapalı oturum yapabilir. Bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Meclisin kararına bağlıdır.

(3) Meclisteki açık görüşmelerin canlı ve her türlü araçla yayımı esastır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun bir kanalı bu iş için tahsis edilir.

GÖRÜŞMELERİN AÇIKLIĞI VE YAYIMLANMASI (1982 ANAYASASI)**MADDE 97.** Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.

Uzlaşılın metinle, 1982 Anayasasından farklı olarak görüşmelerin açıklığı kuralı daha da genişletilmekte; kapalı oturum istisnası ise, üye tamsayısının salt çoğunluğunun (şu an için 276 milletvekili) kararına bağlanarak oldukça daraltılmaktadır. Görüşmelerin canlı ve her türlü araçla yayımı ile Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun bir kanalının bu iş için tahsis edileceği hüküm altına alınmıştır. Uzlaşılın metinle bir yenilik getirilmediği, durumun şimdi de zaten böyle olduğu düşünülebilir. TBMM-TV, TRT-3 ile aynı yayın bandını kullanmakta, TBMM TV'nin yayında olmadığı zamanlarda kanal TRT-3 olarak yayına devam etmektedir. TBMM TV günlük ortalama beş saat yayın yapmakta ve 19.00'da yayını kapatmaktadır. Oysa Meclis, çok geç saatlere kadar çalışabilmekte ve fakat vatandaşların bu çalışmalardan haberi olamamaktadır.

İşte uzlaşılın metinde bahsedilen bir kanal tahsisi, TBMM Genel Kurulu toplantıda olduğu her an canlı yayın yapacak olan bir kanaldır. Bu haliyle, günümüzdeki düzenlemeden oldukça farklıdır ve TBMM'den canlı yayın yapılma kuralı anayasal temel kazanmaktadır.

2.3. İdare ve Kamu Hizmetleri**2.3.1. Yükseköğretim Düzenleme Kurulu****YÜKSEKÖĞRETİM DÜZENLEME KURULU (TASLAK METİN)****Madde 106.** (1) Yükseköğretim Düzenleme Kurulu, bilimsel ve akademik özgürlük, akademik ve kurumsal özerklik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımçılık ilkele-

rini esas alarak; ülkenin yükseköğretim ihtiyaçları konusunda planlama yapar ve görüş bildirir; yükseköğretim kurumları arasında eşgüdümü sağlar; yükseköğretim kurumlarıyla toplumun çeşitli kesimleri arasında işbirliğini teşvik eder ve niteliği artırıcı önlemler alır; üniversite, fakülte, yüksekokul ve enstitülerin kuruluşları ile programların açılması ve kapatılmasına ilişkin ölçütleri üniversitelerin görüşlerini alarak belirler ve yükseköğretimde değerlendirme ile görevli kurumun raporları çerçevesinde kararlar alır; yabancı yükseköğretim kurumlarından alınan diplomaların ve akademik unvanların denkliğini tanır; yeni üniversitelerin kurulması ile yükseköğretime ilişkin düzenlemeler konusunda görüş bildirir; yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanı kadroları ve öğrenci kontenjanları ile ilgili temel ölçütleri belirler; yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini değerlendirir ve gerekli tedbirleri alır.

(2) Kurul, yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini ve görevlerini yerine getirmek üzere planlar, düzenler ve denetler.

(3) Kurul, on beş üyeden oluşur. Kurulun dokuz üyesi, yükseköğretim kurumlarının kadrolarında bulunan öğretim elemanları tarafından profesör unvanına sahip öğretim üyeleri arasından seçilir. Öğretim elemanları tarafından yapılacak seçimlerde her öğretim elemanı bir adaya oy verir. Kurulun altı üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından üye tamsayısının beşte üçü ile seçilir.

(4) Kurulun teşkilatı, görevleri, yetkileri, çalışma esasları ve üyelerinin seçimine ilişkin diğer hususlar kanunla düzenlenir.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI (1982 ANAYASASI)

MADDE 130. Çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.

Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tâbi yükseköğretim kurumları kurulabilir.

Kanun, üniversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve mil-

letin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, Devletin gözetimi ve denetimi altında olup, güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır.

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; rektörler Cumhurbaşkanı, dekanlar ise Yükseköğretim Kurulunca seçilir ve atanır.

Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulunun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Üniversitelerin hazırladığı bütçeler; Yükseköğretim Kurulunca tetkik ve onaylandıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığına sunulur ve (Değişik ibare: 29.10.2005-5428/1 md.) merkezi yönetim bütçesinin bağlı olduğu esaslara uygun olarak işleme tâbi tutularak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri ve bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, öğretim elemanlarının görevleri, unvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetiştirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumlar ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri, yükseköğretime giriş, devam ve alınacak harçlar, Devletin yapacağı yardımlar ile ilgili ilkeler, disiplin ve ceza işleri, malî işler, özlük hakları, öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine göre yürütülmesi, Yükseköğretim Kuruluna ve üniversitelere Devletin sağladığı malî kaynakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, malî ve idarî konuları dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tâbidir.

Yükseköğretim üst kuruluşları (1982 Anayasası)

MADDE 131. Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek, bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak

ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

(Değişik fıkra: 7.5.2004-5170/8 md.)Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler ve Bakanlar Kurulunca seçilen ve sayıları, nitelikleri, seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilatı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.

Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tâbi olanlar (1982 Anayasası)

MADDE 132. Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tâbidir.

1982 Anayasasının en çok tartışılan kurumlarından biri de YÖK olmuştur. Uzlaşılan metin ilk olarak Kurul'un çalışma ilkelerini belirtmiştir. Bu ilkeler;

- Bilimsel ve akademik özgürlük,
- Akademik ve kurumsal özerklik,
- Şeffaflık,
- Hesap verebilirlik,
- Katılımcılık.

Metinle, daha sonra Kurul'un amaç ve faaliyet alanları düzenlenmiştir. Buna göre;

- Ülkenin yükseköğretim ihtiyaçları konusunda planlama yapmak ve görüş bildirmek,
- Yükseköğretim kurumları arasında eşgüdümü sağlamak,
- Yükseköğretim kurumlarıyla toplumun çeşitli kesimleri arasında işbirliğini teşvik etmek (gerekçe notunda toplumun çeşitli kesimleri kavramından sivil toplumun anlaşılması gerektiği belirtilmiştir),
- Niteliği artırıcı önlemler almak,
- Üniversite, fakülte, yüksekokul ve enstitülerin kuruluşları ile programların açılması ve kapatılmasına ilişkin ölçütleri üniversitelerin görüşlerini alarak belirlemek,
- Yükseköğretimde değerlendirme ile görevli kurumun raporları çerçevesinde kararlar almak,

- Yabancı yükseköğretim kurumlarından alınan diplomaların ve akademik unvanların denkliğini tanımak,
- Yeni üniversitelerin kurulması ile yükseköğretime ilişkin düzenlemeler konusunda görüş bildirmek,
- Yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanı kadroları ve öğrenci kontenjanları ile ilgili temel ölçütleri belirlemek,
- Yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini değerlendirmek,
- Yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini ve görevlerini yerine getirmek üzere planlamak, düzenlemek ve denetlemek.

Komisyon, Yükseköğretim Düzenleme Kurulundaki çoğunluğu sağlamak için de tedbir almıştır. Buna göre, 15 üyeden oluşan Kurul'un dokuz üyesi yükseköğretim kurumlarının kadrolarında bulunan öğretim elemanları tarafından profesör unvanına sahip öğretim üyeleri arasından seçilir. Kalan altı üye ise, TBMM tarafından üye tamsayısının 3/5'i (330 milletvekili) tarafından seçilir.

Komisyon'un önerisi olan Yükseköğretim Düzenleme Kurulu, mevcut YÖK modelinde olduğu gibi üniversiteler üzerinde çok geniş yetkilere sahip bir yönetim ve denetim organı olmaktan ziyade, üniversitelerin bilimsel, mali ve idari özerkliğine dokunmayan bir planlama ve eşgüdüm organı olarak öngörülmüştür.

2.4. Yargı

2.4.1. Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

MAHKEMELERİN BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞI (TASLAK METİN)

Madde 112. (1) Hâkimler, görevlerinde bağımsız ve tarafsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verir. Hâkimler mesleğin etik kurallarına uyarlar.

(2) Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere hiçbir şekilde emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan

bir davayı etkilemek amacıyla, münhasıran yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili yasama denetimi yollarına başvurulamaz.

(3) Devlet organları, mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Bu organlar, mahkeme kararlarını değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

(4) Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

MAHKEMELERİN BAĞIMSIZLIĞI (1982 ANAYASASI)

MADDE 138. Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

1982 Anayasasıyla paralel bir düzenlemeye sahip olan bu hükümde en büyük değişiklik “yasama kısıtı” olarak da adlandırılan, yasama organının denetim işleviyle ilgili olarak yapamayacağı işleri düzenleyen ikinci fıkrasında yer almaktadır. Komisyon, görülmekte olan bir davaya ilişkin yasama organının denetim yollarını düzenleyen 1982 Anayasasının m. 138/3’ü değiştirerek kabul etmiştir.

TBMM’nin bilgi edinme ve denetim yolları 1982 Anayasasının 98, 99 ve 100. maddelerinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın lafzına ve doktrinindeki hâkim görüşe göre, 98. maddede düzenlenen “Soru”, “Meclis Araştırması” ve “Genel Görüşme” TBMM’nin bilgi edinme yollarını, 99. maddede düzenlenen “Gensoru” ile 100. maddede düzenlenen “Meclis Soruşturması” ise TBMM’nin denetim yollarını oluşturmaktadır.

1961 Anayasasının 132. maddesinin tekrarı niteliğinde olan 138. maddenin 3. fıkrası, yargı ba-

ğımsızlığını sağlama amacı güden bir güvencedir. Buna göre, TBMM görülmekte olan bir davaya ilişkin mahkemelere ve hâkimlere müdahale amacı güden bir bilgi edinme ve denetim mekanizmasına başvuramayacaktır. Ancak hükümde geçen “yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili” ibaresinin geniş yorumlanması TBMM’nin bilgi edinme ve denetim yollarını işlevsiz hale getirebilecektir. Nitekim Anayasa Mahkemesi 1970 yılında vermiş olduğu bir kararda bu hükmün dar yorumlanarak “belirli bir davada kullanılan yargı yetkisi” olarak anlaşılması gerektiğine hükmetmiştir.⁷

Komisyon “Görülmekte olan bir davayı etkilemek amacıyla, münhasıran yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili yasama denetimi yollarına başvurulamaz.” hükmünde mutabakata varmıştır. Komisyon tarafından kabul edilen, “bir davayı etkilemek amacıyla” ve “münhasıran yargı yetkisinin kullanılması” kavramları, yukarıda aktarılan Anayasa Mahkemesi kararıyla aynı doğrultudadır ve bu düzenlemeyle, hükmün geniş yorumlanarak yasama organının denetim yollarının işlevsizleştirilmesi ihtimalinin önüne geçilmek istenmiştir.

Ancak Komisyon yalnızca “yasama denetimi yollarına başvurulamaz” demekte, TBMM’nin bilgi edinme yollarına başvurması ihtimalini zikretmemektedir. Bu ise, çok sakıncalı sonuçları doğurabilecek bir hükümdür. Şöyle ki, bu hükümden, görülmekte olan bir dava ile ilgili olarak TBMM’nin bilgi edinme yollarına başvurabileceği, yani Soru, Meclis Araştırması ve Genel Görüşme yapılabileceği sonucunun çıkarılması da mümkündür. Bu ise, 1982 Anayasasında düzenlenen “... soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.” hükmüne göre yargı bağımsızlığını, yasama karşısında daha da korumasız hale getirebilecek bir hükümdür.

Mutabakata varılan maddelerin 1982 Anayasasında değişiklik yapacak bir paket haline ge-

7. Anayasa Mahkemesinin E.1970/25, K.1970/32, 18.6.1970 tarihli kararı.

tirilmesi halinde, bu maddenin TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yollarını da içine alacak şekilde tekrar gözden geçirilmesi isabetli olacaktır.

Sonuç olarak, Komisyon “münhasıran yargı yetkisinin kullanılması” ibaresiyle yasamanın denetim yollarını işlevsizleştirebilecek bir sonucun doğmasını engellemiş, “davayı etkilemek amacıyla” ibaresiyle de yargı bağımsızlığını güvence altına almıştır. Fakat yargı bağımsızlığı açısından TBMM'nin denetim yollarının yanı sıra, bilgi edinme yollarının zikredilmemiş olması, yargı bağımsızlığını olumsuz yönde etkileyebilecektir.

2.4.2. Hâkimlik Mesleği ve Teminatı

HÂKİMLİK MESLEĞİ VE TEMİNATI (TASLAK METİN)

Madde 114. (1) Hâkimler azlolunamaz, kendileri istemedikçe altmış yedi yaşını bitirmeden emekli edilemez; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından mahrum bırakılmaz. Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar veya sağlık bakımından görevini yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

(2) Hâkimler kanunda açıkça belirtilen haller dışında resmi ve özel hiçbir görev alamazlar.

(3) Hâkimlerin nitelikleri, mesleğe kabul şartları, atanmaları, özlük hakları, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri yargı bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

(4) Hâkimler adli ve idari yargı hâkimleri olarak görev yapar.

HÂKİMLİK VE SAVCILIK TEMİNATI (1982 ANAYASASI)

MADDE 139. Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınmaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine

getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

Hâkimlik ve savcılık mesleği (1982 Anayasası)

MADDE 140. Hâkimler ve savcılar adli ve idari yargı hâkim ve savcılığı olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür.

Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hâkim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hâkimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; Askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar.

Hâkimler ve savcılar idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır.

Hâkim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idari görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tâbidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.

Uzlaşılan metinle, 1982 Anayasasındaki düzenleme büyük ölçüde aynıdır. Farklı olarak, emeklilik yaşı 65'ten 67'ye çıkarılmıştır. Uzlaşılan metinle 1982 Anayasasındaki farklardan biri, hâkimlik teminatı ile savcılık teminatının ayrı maddeler halinde düzenlenmesidir. Her ne kadar savcılık mesleği ve teminatı maddesi doğrudan hâkimlik teminatına gönderme yapsa da, iddia makamı ile yargılama yapan makamı ayırmak amacıyla ayrı maddeler halinde düzenleme yapılmıştır. Bu perspektif farklılaşması, Türkiye'de çokça eleştirilen savcılar duruşma esnasında müdafilerden daha yüksekte oturması, delil top-

lama başta olmak üzere pek çok anlamda müdafilerden çok daha fazla yetkilerle donatılmış olmaları vs. gibi ceza yargılamasında tarafların eşitliğine hâlel getiren uygulamayı çözebilme umudunu beraberinde getirmektedir.

2.4.3. Savcılık Mesleği ve Teminatı

SAVCILIK MESLEĞİ VE TEMİNATI (TASLAK METİN)

Madde 115. (1) Savcılar, adli görevlerinde hâkimlik teminatına tabidir.

(2) Savcılar idari görevleri bakımından Adalet Bakanlığı'na bağlıdır. Adli görevleri bakımından Savcılar Kurulu'na bağlıdır.

HÂKİMLİK VE SAVCILIK TEMİNATI (1982 ANAYASASI)

MADDE 139. Hâkimler ve savcılar azlunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

Hâkimlik ve savcılık mesleği (1982 Anayasası)

MADDE 140. Hâkimler ve savcılar adli ve idarî yargı hâkim ve savcılar olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür.

Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hâkim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yeterlilik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hâkimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; Askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar.

Hâkimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır.

Hâkim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idarî görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tâbidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.

Uzlaşılacak madde metni, esasen herhangi bir yenilik getirmemektedir; yalnızca hâkimlik mesleği ile savcılık mesleğine ilişkin maddelerin ayrı ayrı kalemeye alındığı görülmektedir. Ayrı maddeler halinde düzenlenmiş olsa da, savcılık mesleğine ilişkin madde hâkimlik teminatına gönderme yapmaktadır.

Komisyon her ne kadar içeriğinde uzlaşmasa da, şimdi Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nu (HSYK) hâkimler kurulu ve savcılar kurulu olmak iki ayrı kurul olarak düzenlemiştir. Bu tercih, uzlaşılacak metnin ikinci fıkrasının son cümlesinde de "Adli görevler bakımından Savcılar Kurulu'na bağlıdır" şeklinde kendini göstermektedir.

2.4.4. Adalet Hizmetlerinin Denetimi

ADALET HİZMETLERİNİN DENETİMİ (TASLAK METİN)

Madde 119. (1) Adalet hizmetlerinin denetimi Adalet Bakanlığı tarafından yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

ADALET HİZMETLERİNİN DENETİMİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 144. (Değişik: 7/5/2010-5982/14 md.)

Adalet hizmetleri ile savcılarının idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığınca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler; araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri eliyle yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

İlgili madde 2010 yılında değişmiş ve değiştirilen metne sadık kalınmıştır. Uzlaşılacak metinle, madde metni oldukça kısaltılarak kanunun düzenleme yapacağı alan genişletilmiştir.

2.4.5. Uyuşmazlık Mahkemesi

UYUŞMAZLIK MAHKEMESİ (TASLAK METİN)

Madde 120. (1) Uyuşmazlık Mahkemesi adli ve idarî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözmeye yetkilidir.

(2) Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Mahkeme, kendi üyeleri arasından bir kişiyi iki yıllığına salt çoğunlukla başkan seçer.

UYUŞMAZLIK MAHKEMESİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 158. Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

Askeri yargının kaldırılması konusunda bir ittifak olmamasına rağmen, Uyuşmazlık Mahkemesine ilişkin maddede bir uzlaşma bulunmaktadır. Bu nedenle, ilk bakışta madde yazımında askerî yargının unutulmuş olduğu gibi bir izlenim oluşmaktadır. Ancak burada askerî yargının uyuşmazlık mahkemesi görevine dâhil edilmesi bilinçli bir tercihtir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin çözmekle yetkili olduğu yargı yollarından askerî yargı mercileri ile diğer yargı yolları arasındaki uyuşmazlıkları çözüme görevi uzlaşarak kaldırılmıştır. Her ne kadar askerî yargı konusunda bir ittifak yoksa (MHP-CHP sistemin devamından yana) da, askerî yüksek yargının kaldırılması konusunda ittifak vardır. Başka bir anlatımla, MHP ve CHP'nin önerilerinde de askerî yargının temyiz mercii olarak sivil mahkemeler tercih edilmiştir.

2.4.6. (Anayasa Mahkemesi) Üyelerin Görev Süresi ve Üyeliğin Sona Ermesi

ÜYELERİN GÖREV SÜRESİ VE ÜYELİĞİN SONA ERMESİ (TASLAK METİN)

Madde 121. (1) Anayasa Mahkemesi üyeleri bir defaya mahsus olmak üzere ve dokuz yıl için seçilirler. Altmış-yedi yaşını dolduran üyeler emekliye ayrılırlar.

(2) Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde ise, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kararı ile sona erer.

ÜYELERİN GÖREV SÜRESİ VE ÜYELİĞİN SONA ERMESİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 147. (Değişik fıkra: 7/5/2010-5982/17 md.) Anayasa Mahkemesi üyeleri oniki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Zorunlu emeklilik yaşından önce görev süresi dolan üyelerin başka bir görevde çalışmaları ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Uzlaşılacak metinle Anayasa Mahkemesi üyelik süresi on iki yıldan dokuz yıla indirilmiştir. Ayrıca 65 olan emeklilik yaşı da 67'ye çıkarılmıştır. Unutulmamalıdır ki, dokuz yıl için seçilme, yeni seçilecek olanları kapsayacakken, idare hukukunun statüer bir hukuk dalı olmasının; yani genel, soyut, sürekli ve kişilik dışı hukuki durumları düzenlemesinin bir yansıması olarak emeklilik yaşını 67'ye çıkaran hüküm hâlihazırda üyelerin (2010'dan önce seçilmiş olan veya 2010'dan sonra seçilip, seçildiğinde 53 yaşından büyük olanların) görev sürelerini uzatacaktır.

2.4.7. Anayasa Mahkemesi Kararları

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI (TASLAK METİN)

Madde 127. (1) Anayasa Mahkemesinin kararları kesin-dir. Bu kararlar, gerekçesi yazılmadan hiçbir surette açıklanamaz. Mahkemenin kararları derhal Resmî Gazetede yayınlanır.

(2) Anayasa Mahkemesi, iptal davasına konu olan hükümün uygulanması halinde telafisi imkânsız bir zararın ortaya çıkması ve Anayasa aykırılığı konusunda güçlü bir kanaatin bulunması durumunda talep üzerine yürürlüğün durdurulması kararını üyelerin beşte üç çoğunluğu ile verilebilir.

(3) Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği hükümler gerekçeli kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi, gerekli durumlarda ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

(4) Anayasa Mahkemesi, verdiği kararlarla, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

(5) İptal kararları geriye yürümez.

(6) İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarısı veya teklifini öncelikle görüşüp kanunlaştırır.

(7) Anayasa Mahkemesi kararları, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

ANAYASA MAHKEMESİNİN KARARLARI (1982 ANAYASASI)

Madde 153. Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya

çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarısı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

Anayasa Mahkemesi kararlarına ilişkin madde de diğer yargı bölümündeki maddeler gibi 1982 Anayasasıyla oldukça benzer bir hüküm içermektedir. Bu madde bakımından iki farklılık göze çarpmaktadır:

- 1982 Anayasasının 153. maddesinde her ne kadar “bu kararlar gerekçesi olmadan açıklanamaz” hükmü yer alsa da, Mahkeme gerekçesiz olarak, daha doğru bir ifadeyle “kısaca gerekçe” denilen bir iki cümleyle kararlarını yayınlamaktadır. Birkaç ay sonra da gerekçeli kararını yayınlamaktadır. Uzlaşılan metinle bu problem çözülmeye çalışılmış ve “*gerekçesi yazılmadan hiçbir surette açıklanamaz*” hükmüne yer verilmiştir.
- Anayasa Mahkemesi uygulamada hukuka aykırı olarak idari yargıda uygulanan “*yürürlüğü durdurma*” kararı verebilmektedir. Mahkeme’nin bu uygulaması hukuki dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle haklı olarak çokça eleştirilmiştir. Uzlaşılan metin, bu eleştirilerden hareketle Mahkeme’ye “*yürürlüğün durdurulması kararı verme yetkisi tanımıştır*.”

2.4.8. Anayasa Şikâyeti

ANAYASA ŞİKÂYETİ (TASLAK METİN)

Madde 127. (1) Herkes anayasada düzenlenen kişi hakları, siyasal haklar ve devlete olumlu edim yüklemeyen sosyal hak ve özgürlüklerinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine anayasa şikâyetinde bulunabilir. Başvuruda bulunabilmek için güncel ve kişisel bir hakkın ihlal edilmiş olması ve olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Anayasa şikâyeti, olağan kanun yollarının tüketildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılır. Anayasa şikâyetinde, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme

yapılamaz. Kamu başdenetçisinin anayasa şikâyeti başvurusu ile anayasa şikâyetine ilişkin diğer usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

(2) Seçme ve seçilme hakkına ilişkin anayasa şikâyeti başvuruları üç gün içinde yapılır. Bu başvurular hakkın kaybını önleyecek ve seçim hukukunun gerektirdiği ivedilikle sonuçlandırılır.

GÖREV VE YETKİLERİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 148. Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler (Ek ibare: 7/5/2010-5982/18 md.) ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, (Ek ibare: 7/5/2010-5982/18 md.) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

(Değişik fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

Anayasa şikâyeti ayrı bir madde olarak, 2010 Anayasa değişikliğiyle 1982 Anayasasına ve aynı zamanda anayasa tarihimize ilk defa giren bireysel başvuru hakkını düzenlemektedir. 2010 Anayasa değişiklikleriyle gelen hüküm iki bağlamda çok fazla eleştiriye tabi tutulmuştur. Biri diğerinin kanıtı olan bu eleştirilerden ilki, bireysel başvuru hakkının tanınmasının altında yatan nedenin, insan haklarına daha fazla riayet eden bir devlet tasavvurundan çok, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki kötü sicili ve bu sicili daha da kötü etkileyecek olan birikmiş dosya sayısıydı. İkinci eleştiri ise, tam da bu eleştiriye destekler nitelikte oldu ve bireysel başvuru yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki temel hak ve hürriyetleri güvence altına aldı. Yani devlet, bireylerin haklarını daha fazla koruma altına almak için değil, daha az tazminata mahkûm olmak için böyle bir düzenleme yaptığına ilişkin töhmet altında kaldı.

Uzlaşılın metin, burada yapılan hatayı düzelterek, anayasa şikâyetinin kapsamını 2010 değişiklikleriyle öngörülen noktadan bir adım öteye taşımış ve Anayasa'da yer alan "*kişi hakları, siyasal haklar ve devlete olumlu edim yüklemeyen sosyal hak ve özgürlükler*" olarak genişletmiştir. Ayrıca Kamu Başdenetçisine de anayasa şikâyetine başvurma hakkı tanınmıştır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, seçme ve seçilme hakkına ilişkin olarak da Anayasa Şikâyeti yolunu açmış ve bu tür uyuşmazlıkların hızla çö-

zümelenmesi gerektiği için “*Seçme ve seçilme hakkına ilişkin anayasa şikâyeti başvuruları üç gün içinde yapılır. Bu başvurular hakkın kaybını önleyecek ve seçim hukukunun gerektirdiği ivedilikle sonuçlandırılır*” hükmüne yer vermiştir. Önerilen bu yenilik gerçekten önemlidir. Çünkü mevcut durumda Yüksek Seçim Kurulu kararları yargı denetimine tabi olmadığı ve yargı denetimine tabi olmayan konular da anayasa şikâyeti yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne götürülemediği için, seçme ve seçilme hakkına ilişkin birçok ihlal iddiası anayasa şikâyeti konusu edilememektedir. Özellikle 2011 seçimleri öncesinde çok sayıda milletvekili adayının adaylıklarının kabul edilmemesi ile yaşanan tartışmalar ve bir insanın ölümüne kadar varan olaylar hatırlandığında, bu yolun açılmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

3. 1982 ANAYASASINDA DÜZENLENMEMİŞ OLAN YENİ MADDELER

Bu maddeler 1982 Anayasasında ya hiç düzenlenmemiş ya da Anayasa Uzlaşma Komisyonunun ele aldığı şekliyle düzenlenmemiş olan maddelerdir. Bir kısmına 1982 Anayasasının muhtelif hükümlerinde karşılık bulma olanağımız varken, bir kısmı tamamıyla özgündür.

3.1. Temel Haklar ve Hürriyetler 3.1.1. İnsan onur ve haysiyeti

İNSAN ONUR VE HAYSİYETİ (TASLAK METİN)

Madde 1. (1) İnsan onur ve haysiyeti dokunulmazdır. İnsan onur ve haysiyeti insan haklarının ve anayasal düzenin temelidir.

(2) Devlet, insan onur ve haysiyeti ile insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına saygı duyar, bu değerleri korur ve bunların önündeki tüm engelleri kaldırır.

DEVLETİN TEMEL AMAÇ VE GÖREVLERİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 5. Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölün-

mezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı (1982 Anayasası)

MADDE 17. f. 1. Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Bu düzenlemeyle *insan onur ve haysiyeti* kavramı, ilk kez anayasa metinlerimize girmekte ve bununla da kalmayıp anayasal düzenin temeli haline gelmektedir. Bu düzenlemeyle getirilmek istenen, 1982 Anayasasında sıkça eleştirilen bireyi değil devleti esas alan anlayışın terk edilmesidir. Bu ifade, aynı zamanda, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan ve temel hak ve hürriyetler açısından önemli yere sahip olan Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının birinci maddesinin ilk fıkrasıyla da ciddi paralellik arz etmektedir.⁸

Maddenin ikinci fıkrası ise, *insan onuru ve haysiyetine saygı* gösterilmesi ve onların korunması konusunda devlete sorumluluk yüklemektedir. Maddeye ilişkin gerekçe notunda devlet kavramından anlaşılması gerekenin, “*geniş anlamıyla, kamu yetkisi veya gücünü kullanan bütün organlar veya kurumlar*” olduğu belirtilmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan diğer bir düzenleme ise, “*insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı*” ve devletin bu hakka saygı göstermesi, koruması ve bu hakkın kullanımının önündeki tüm engelleri kaldırmasıdır.

İnsanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesine 1982 Anayasasının 5. ve 17. maddelerinde de yer verilmektedir. Burada farklı olarak, 1982 Anayasasında devletin amaç ve görevi, insanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi

8. Madde 1 - İnsan Onuru: İnsan onuru dokunulmazdır. İnsan onuruna saygı göstermek ve onu korumak devletin görevidir.

için “*gerekli şartları hazırlamaya çalışmak*” iken, taslakta maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkına saygı duymak, bu değerleri korumak ve bu hakkın kullanılması konusundaki tüm engelleri kaldırmak olmuştur.

3.1.2. Hayat (Yaşam) Hakkı

HAYAT (YAŞAM) HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 4. (1) Herkes hayat (yaşama) hakkına sahiptir.
(2) Meşru müdafaa ve suçla mücadele esnasında kanunun cevaz verdiği durumlarda, hayat (yaşam) hakkını ortadan kaldıracak ya da tehlikeye düşürecek ölçüde güç kullanımının kesinlikle zorunlu olması hali istisnadır.

KİŞİNİN DOKUNULMAZLIĞI, MADDİ VE MANEVİ VARLIĞI (1982 ANAYASASI)

MADDE 17. Herkes, **yaşama**, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Hayat (yaşam) hakkı müstakil bir maddede, madde başlığına da ismini vererek ayrı kaleme alınmıştır. Maddenin ikinci fıkrasında hayat hakkının istisnası düzenlenmiş ve fakat önemine binaen bu hakkı ortadan kaldıracak veya tehlikeye düşürecek ölçüde güç kullanımında “**kesinlikle zorunlu olması hali**” kriteri getirilmiştir.

2004 Anayasa değişiklikleriyle⁹ çıkarılan “meşru müdafaa” ve geniş anlamıyla “suçla mücadele esnası” kavramı tekrar madde metnine dâhil edilmiş ve fakat bu hallerdeki güç kullanımı üst paragrafta belirttiğimiz üzere “**kesinlikle zorunlu olması hali**” kriterine bağlanmıştır.

9. (Çıkarılan ibare: 7.5.2004-5170/3 md.) Meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

Ayrıca madde metninde yer almayan “ıztırar (zorunluluk) halinin” de istisnai durumlar içerisinde ele alınacağı maddeye ilişkin gerekçe notunda zikredilmiştir.

3.1.3. İnsanın Maddi ve Manevi Varlığı, Bütünlüğü ve Korunması

İNSANIN MADDİ VE MANEVİ VARLIĞI, BÜTÜNLÜĞÜ VE KORUNMASI (TASLAK METİN)

Madde 5. (1) Herkes, maddi ve manevi varlığını koruma, geliştirme ve buna saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.

(2) Tıbbî zorunluluklar ya da kişinin aydınlatılarak rızası alınmak şartıyla (koşuluyla), kanunda açıkça belirtilen haller dışında, bilimsel ve tıbbî deneyler dâhil, vücut bütünlüğüne dokunulamaz.

(3) İnsan bedeni (vücut bütünlüğü), organları (ve uzuvları) (doku), onur (şeref) ve haysiyetine aykırı bir şekilde metalaştırılmaz.

KİŞİNİN DOKUNULMAZLIĞI, MADDİ VE MANEVİ VARLIĞI (1982 ANAYASASI)

MADDE 17. Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

(Çıkarılan ibare: 7.5.2004-5170/3 md.) Meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

Maddenin ilk yazımında BDP tarafından önerilen “*kendi kültürünü ve kimliğini koruma*” da tıpkı “maddi ve manevi varlığını koruma” gibi güvence altına alınmış ve bu öneri MHP haricindeki diğer üç parti tarafından da kabul edil-

mişti. Fakat BDP aynı zamanda özgün bir madde olarak “Kültürel Kimlik Hakkını” önerdiği için bu maddedeki önerisini kaldırmış ve konunun özgün maddede düzenlenmesini önererek uzlaşmaya katkı sağlamıştır. BDP’nin bu önerisini kaldırması üzerine diğer partiler de zaten maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkında mündemiç olduğunu düşündükleri kültürel haklara ilişkin önerilerini, BDP ile paralel olarak geri almışlardır.

Yalnız “kültürel kimlik hakkı” maddesinin kabul edilmemesi halinde, BDP bu önerisini yeniden buraya taşıyacağını beyan etmiş ve bunu gerekçe notu olarak madde metninin altına eklemiştir. MHP ise, maddenin eski haline döndürülmesi yani “kendi kültürünü ve kimliğini koruma” ibaresinin maddede yer alması halinde şerhinde ısrar edeceğini beyan etmiş ve gerekçe notuna bu hususu eklemiştir. Bununla birlikte, her iki ihtimalin gerçekleşmesi durumunda da bu maddedeki uzlaşma zemininin kaybedileceği öngörülebilir. Ancak hâlihazırda maddede uzlaşma bulunmaktadır.

Getirilen yeniliklere gelince; uzlaşılan metinle, tıp hukukunda bilinen adıyla aydınlatılmış onam (informed consent) anayasal olarak tanınıyor. Hastanın kendi kaderini tayin hakkı olarak da bilinen bu ilke sayesinde, hastaya yapılacak müdahale öncesinde hastanın detaylı bir şekilde bilgilendirilmesi ve olası kötü sonuçlardan yana, hastanın önceden onay vermiş olması sağlanmaktadır. Bir diğer yenilik ise, insan onurunu merkeze alan perspektifin doğal bir sonucu olarak insan bedeninin ve organlarının metalaştırılmasının engellenmesidir.

3.1.4. İşkence, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele Yasağı

İŞKENCE, İNSANLIK DIŞI VE AŞAĞILAYICI MUAMELE YASAĞI (TASLAK METİN)

Madde 7. (1) İşkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasaktır.

(2) Hürriyetlerin (özgürlüklerin) kısıtlanması ve cezaların infazı halleri dahil olmak üzere hiç kimseye insan onur

(şeref) ve haysiyetiyle bağdaşmayan bir ceza verilemez ve muamele yapılamaz.

KİŞİNİN DOKUNULMAZLIĞI, MADDİ VE MANEVİ VARLIĞI (1982 ANAYASASI)

MADDE 17. Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

1982 Anayasasında yaşama hakkıyla aynı maddede (17. madde) düzenlenen “kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı”, uzlaşılan metinde “İşkence, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele Yasağı” şeklinde ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir. Uzlaşılan metin ile 1982 Anayasası arasında, Türkiye’yi insan hakları açısından meşgul eden konulardan biri olan “hasta tutuklular ve hükümlüler” ile doğrudan ilgili bir nüans bulunmaktadır. Şöyle ki, uzlaşılan metnin 2. fıkrasıyla insan onur ve haysiyetiyle bağdaşmayan ceza verilememesi ve muamele yapılamamasına “**hürriyetlerin kısıtlanması ve cezaların infazı halleri**” eklenmiştir.

Bu değişikliğin bir neticesi olarak, “hasta tutuklu ve hükümlüler” değişen şartlar neticesinde insan onur ve haysiyetiyle bağdaşmayan ceza ve muameleye dönüşmüş olan cezalarının yeniden gözden geçirilmesini talep edebileceklerdir. Başka bir anlatımla, 1982 Anayasası yalnızca insan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza verilemeyeceğini hüküm altına alırken, uzlaşılan metin, cezaların infazının da insan haysiyetine aykırı olmamasını hüküm altına almış; ceza verildiği sırada olmayan fakat sonradan ortaya çıkan “hastalık” gibi değişen koşulların da infaz esnasında dikkate alınması sağlamıştır.

3.1.5. Kişisel Bilgi ve Verilerin Korunması

KİŞİSEL BİLGİ VE VERİLERİN KORUNMASI (TASLAK METİN)

Madde 11. (1) Kişisel bilgi ve verilerin gizliliği esastır.

(2) Herkes, kişisel bilgi ve verilerinin korunması hakkına sahiptir. Bu hak; kişisel bilgi ve verileri konusunda bilgilendirilme, bunlara erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar.

(3) Kişisel bilgi ve veriler, ancak kişinin açık rızasına veya kanunla öngörülen meşru bir sebebe dayalı olarak, ayırmacıya yol açmayacak şekilde toplanabilir, işlenebilir ve kullanılabilir. Kişisel bilgi ve veriler otomatik olarak toplanamaz veya işlenemez.

(4) Kişisel bilgi ve verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller, bu hakkın etkili olarak kullanılmasını sağlayacak şekilde kanunla düzenlenir.

ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ (1982 ANAYASASI)

Madde 20. Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. (Mülga cümle: 03/10/2001-4709/5 md.)

(Değişik: 03/10/2001-4709/5 md.) Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/2 md.) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunla öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

Türkiye'nin kadim problemlerinden birisi de "fişleme" olarak tabir edilen, kişilere ait bilgi ve verilerin onların rızası olmaksızın aleyhlerinde kullanılmasıdır. Değişen iktidarlara ve güç odaklarına bağlı olarak orta yaştaki her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, "fişlenme korkusunu" yaşamıştır. Anayasa Uzlaşma Komisyonu, 1982 Anayasasının 20. maddesine 2010 değişikliğiyle eklenen fıkrayı yeni anayasada ayrı bir madde başlığı altında ele almayı uygun bulmuştur.

Uzlaşılacak metin ile ilk olarak "*Kişisel bilgi ve verilerin gizliliği esastır*" ilkesi getirilmiştir. 1982 Anayasasında kişilere ait verilerin korunması bir hak olarak tanımlanırken, metin hayatın olağan akışında kişisel bilgi ve verilerin gizliliğinin kural olduğunu hüküm altına almıştır. Kişisel bilgi ve verilerin "*ayırmacıya yol açmayacak şekilde toplanabilmesi*, işlenebilmesi ve kullanılabilmesi" hüküm altına alınmış ve kişisel bilgi ve verilerin "*otomatik olarak toplanması veya işlenmesi*" yasaklanmıştır.

3.1.6. Sağlık Hakkı

SAĞLIK HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 33. (1) Herkes sağlık hakkına sahiptir.

(2) Hiç kimse temel sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılamaz.

(3) Hasta hakları dâhil sağlık hakkının esasları, yaşam hakkı ile sağlığın korunması da gözetilerek, kanunla düzenlenir.

(4) Her kadın üreme sağlığı ve doğurganlık hakları konusunda ücretsiz hizmet alma hakkına sahiptir.

(5) Devlet sağlık hakkının gerçekleşmesi için gerekli her türlü tedbiri almakla yükümlüdür. Devlet, sağlık alanındaki görevini, kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kuruluşlardan yararlanmak suretiyle etkili bir sağlık hizmeti ağı kurarak, onları denetleyerek yerine getirir.

SAĞLIK HİZMETLERİ VE ÇEVRENİN KORUNMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 56. Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

Uzlaşılan metinle ayrı bir “sağlık hakkı” tanınmakta ve bu hak müstakil bir maddede düzenlenmektedir. Herkesin sağlık hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra “*hiç kimse temel sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılamaz*” denilerek bu hakkın etkili biçimde kullanılması konusunda devlet sorumlu tutulmaktadır. Bunun yanı sıra, *hasta haklarının* da sağlık hakkına dâhil olduğu madde metninde zikredilmiştir. Diğer bir yenilik olarak da kadınlara pozitif ayrımcılık getiren bir fıkra kaleme alınmış ve *üreme sağlığı ve doğurganlık hakları* konusunda ücretsiz hizmet almaları anayasal güvence altına alınmıştır.

3.1.7. Çevre hakkı

ÇEVRE HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 35. (1) Herkes çevre hakkına sahiptir. Bu hak, insanî gelişimi mümkün kılan, sağlıklı, ekosistem açısından dengeli bir çevrede yaşama, çevrenin etkili biçimde korunmasını isteme haklarını da kapsar.

(2) Gelecek kuşaklara yönelik sorumlulukları da gözeterek çevreyi geliştirmek, çevre değerlerini korumak, çevre kirliliğini önlemek, çevre kalitesini yükseltmek ve gıdaların doğallığını sağlamak herkesin ve devletin görevidir.

(3) Çevre hakkının yaptırımlar dâhil bütün esasları ile doğayı ve çevreyi olumsuz biçimde etkileyebilecek olan tüm plan ve uygulamalarda halkın karar mekanizmalarına katılma hakkının usul ve esasları kanunla düzenlenir.

(4) Devlet doğal hayatı ve hayvanları korur. Hayvanlara yönelik eziyet ve kötü muamele yapılmaması amacıyla gerekli tedbirleri alır.

SAĞLIK HİZMETLERİ VE ÇEVRENİN KORUNMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 56. Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

Bu düzenlemeyle giderek önemi artan “Çevre Hakkı” özgün bir madde olarak ele alınmıştır. Maddeyle getirilen yenilikler şu şekilde sıralanabilir:

- İlk fıkrada çevre hakkı herkese tanınmış ve bu hakkın neleri kapsadığı örneklendirilerek sayılmıştır. Buna göre, çevrenin korunmasını isteme de bu hak kapsamında mütalaa edilecektir.
- Devlet, gelecek kuşakları koruma bakımından ve çokça tartışılan gıdaların korunması açısından da sorumlu tutulmaktadır.
- Çevreye zarar verebilecek bir kararın alınması noktasında, halkın karar mekanizmalarına katılma zorunluluğu getirilmektedir.
- Devlete aynı zamanda hayvanları koruma yükümlülüğü getirilmekte, hayvan hakları savunucularının sıklıkla müşteki oldukları hayvanlara eziyet ve kötü muamele yapılmasını önleme noktasında devlet yükümlü tutulmaktadır.

3.1.8. Konut ve Barınma Hakkı

KONUT VE BARINMA HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 36. (1) Herkes temel insanî gereksinimlerini karşılayabilecek, insan haysiyetine yakışır biçimde konut ve barınma hakkına sahiptir.

(2) Devlet bu hakların gerçekleşmesi için şehirlerin ve diğer yerleşim birimlerinin tarihi ve kültürel nitelikleri ile çevre değerlerini de esas alan bir plan çerçevesinde gerekli tedbirleri alır.

KONUT HAKKI (1982 ANAYASASI)

MADDE 57. Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

Konut hakkı, 1982 Anayasasında da yer alan bir hak olsa da, Uzlaşma Komisyonunun metni, insan merkezli perspektifiyle farkını ilk kelimedenden itibaren ortaya koymaktadır. 1982 Anayasasında konut hakkı “devlet, ...” şeklinde başlarken, uzlaşılan metinde “Herkes ...” diyerek başlamaktadır. Uzlaşılan metinde, özetle, *konut ve barınma hakkının “temel insani gereksinimleri karşılayabilme” ve “insan haysiyetine yakışır biçimde”* kullanılması öngörülmüştür.

Üzerinde mutabakata varılan metinle, genel olarak Türkiye'nin, özel olarak ise İstanbul başta olmak üzere tüm metropollerin temel problemlerinden biri olan çarpık kentleşme sorununun ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Buna göre, devlet konut ve barınma hakkının kullanılması için planlar hazırlayacak, bu planları da ilgili yerleşim yerindeki **tarihi, kültürel ve çevre değerlerini dikkate alarak yapacaktır.** Tüm bunlara ek olarak, maddenin gerekçe notunda, evsizliğin önlenmesi hususunun gerekçede yer alması konusunda da uzlaşma sağlanmıştır.

3.1.9. Çalışma, İş Güvenliği ve Adil Ücret Hakkı

ÇALIŞMA, İŞ GÜVENLİĞİ VE ADİL ÜCRET HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 39. (1) Herkes, çalışma, iş güvenliği, insan onur ve haysiyetine uygun bir hayat sürmesini sağlayacak ölçüde adil ücret hakkına sahiptir.

(2) Hiç kimse, yaşına ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

(3) Devlet, çalışanların işlerine uygun adil bir ücret elde etmeleri, sosyal yardımlardan yararlanmaları, hayat seviyelerinin yükseltilmesi, istihdamın artırılması, çalışanların ve işsizlerin korunması, çalışmanın desteklenmesi, işsizliğin önlenmesine elverişli ekonomik bir ortam yaratılması, çalışma yaşamına ilişkin toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin kaldırılması, iş güvenliğini ve çalışma barışının sağlanması için gerekli tedbirleri alır. Çalışan kadın ve erkekler için eşit işe eşit ücret ilkesi esastır.

(4) Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları göz önünde bulundurulur, asgari ücretten vergi alınmaz.

(5) Çalışanlar dinlenme, yıllık izin, hafta ve bayram tatili hakları ile iş koşullarının ve çalışma ortamlarının düzenlenmesi ve iyileştirilmesi sürecine katılma hakkına sahiptir.

(6) Hamileler, yeni doğum yapmış kadınlar ile küçükler, bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Bu tür koruyucu kanunlar, kadınlar ve engellilerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımını zorlaştırıcı ya da geciktirici hükümler içeremezler.

(7) İşveren iş kazası ve meslek hastalıklarından doğan tazminatlar için primi kendisi tarafından ödenen sorumluluk sigortasını yaptırmak zorundadır. Bu sigortanın usul ve esasları kanunla düzenlenir.

(8) Devlet, işverenlerin çocuk bakım hizmetleri sağlamanı teşvik eder.

ÇALIŞMA HAKKI VE ÖDEVİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 49. Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

(Değişik: 3.10.2001-4709/19 md.)Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

(Üçüncü fıkra mülga: 3.10.2001-4709/19 md.)

Çalışma şartları ve dinlenme hakkı (1982 Anayasası)

MADDE 50. Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

Uzlaşılan metinde, 1982 Anayasasındaki hak ve ödev anlayışının terk edildiği, hemen ilk fıkrada, çalışmanın ödev olarak tanımlanmamasıyla görülmektedir. Çalışma hakkına ilaveten, ***iş güvenliği, insan onur ve haysiyetine uygun bir hayat sürmesini sağlayacak ölçüde adil ücret hakkı*** da çalışma hakkıyla birlikte metinde yer almıştır. Ayrıca uzlaşılan metinde, ***çalışan kadın ve erkekler için eşit işe eşit ücret ilkesinin esas olduğu*** belirtilmiş, uygulamada çalışma barışını bozan ve adil ücret hakkına halel getiren bir sorun giderilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de sigortalı çalışanların neredeyse yarısı (aşağı yukarı 15 milyon çalışan) asgari ücretle çalışmaktadır. Uzlaşılan maddelerden Türkiye’de en fazla kişiyi ilgilendiren düzenlemenin, bu maddede yer aldığı söylenebilir. Uzlaşma Komisyonu asgari ücretin çalışan ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin giderlerini ancak karşılayacağı gerekçeleriyle ***“asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları göz önünde bulundurulur, asgari ücretten vergi alınmaz.”*** hükmüne yer vermiştir.

Yine uzlaşılan metinle, ***çalışanların dinlenmesi, yıllık izin ile hafta ve bayram tatili bir hak*** olarak tanımlanmıştır. Komisyon’un üzerinde mutabık olduğu metinle getirilen bir başka yenilik de, iş kazalarına ilişkin olmuştur. Buna göre, ***“İşveren, iş kazası ve meslek hastalıklarından doğan tazminatlar için primi kendisi tarafından ödenen sorumluluk sigortasını yaptırmak zorundadır.”*** Uzlaşma metni, tüm bunlara ek olarak, devlete, ***işverenleri çocuk bakım hizmeti sağlamayı teşvik etme*** yükümlülüğü getirilmiştir.

3.1.10. Barış İçinde ve Silahsızlanmış Bir Toplumda Yaşama Hakkı

BARIŞ İÇİNDE VE SİLAHSIZLANMIŞ BİR TOPLUMDA YAŞAMA HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 44. (1) Herkes, barış içinde ve şiddetten korunarak yaşama hakkına sahiptir. Devlet bu hakkı güvence

altına almak amacıyla silaha erişimi zorlaştıracak önlemleri alır.

(2) Devlet, toplumsal kesimler arasında veya belli bir toplumsal kesime yöneltilmiş nefreti teşvik eden ve yaygın her tür söylem ve faaliyetin önlenmesi için yasal düzenlemeler yapar ve etkin ve caydırıcı önlemler alır.

Kişilerin barış içinde yaşaması devletin varoluş nedenlerinden biridir. Devlet böyle bir madde olmasa dahi, barış içinde yaşama hakkını güvence altına alacaktır. Silaha erişimin zorlaştırılması ise, Türkiye’nin hâlihazırda uyguladığı bireysel silahlanmanın sıkı şartlara (silah ruhsatı alma ve bu ruhsatı vergilendirme politikaları) bağlı olmasıyla uyum içindedir. İkinci fıkrada ise, farklılıkları barındıran bir toplum yapısına sahip olan Türkiye’nin, sosyolojik yapısına uygun huzur ortamının önündeki en büyük engellerden biri olan nefret suçlarının önüne geçmek hedeflenmiştir. Ayrıca bu maddenin savaş kışkırtıcılığı, militarizm ve ırkçılık gibi söylemlerin ve her türden ayrımcılığın önlenmesini ve barış kültürünün geliştirilmesini de içerdiği gerekçe notunda belirtilmiştir.

3.1.11. Özel Olarak Korunması Gereken Kesimlerin Hakları

ÖZEL OLARAK KORUNMASI GEREKEN KESİMLERİN HAKLARI (TASLAK METİN)

Madde 52. (1) Devlet, gençlerin, yaşlıların, engellilerin, sürekli hastaların, harp ve vazife şehitlerinin yakınlarının, malul ve gazilerin, dul ve yetimlerin ve özel olarak korunması gereken diğer toplum kesimlerinin haklarını korumak; bunların insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürmelerini ve toplum hayatına etkin bir şekilde katılmalarını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Özel olarak korunması gereken toplum kesimlerinin siyasi hayata katılmasını kolaylaştıracak tedbirleri almak devletin görevlerindedir.

Anayasalarda özel olarak korunması gereken kesimlere ilişkin özel hükümler olmakla beraber, genelde bu hükümler ilgili hak ve hürriyetin düzenlendiği maddelerde yer almaktadır. Komisyon, sayıları oldukça fazla olan bu maddelerin

her birine özel olarak korunması gerekenlere ilişkin hükümleri ayrı ayrı yazıp anayasayı uzatmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine, tüm hak ve hürriyetler için geçerli olacak bir formülasyonla, özel olarak korunması gereken kesimleri tek bir maddede düzenlemek, Komisyon tarafından anayasa yapım tekniğine daha uygun bulunmuş ve yukarıdaki metinde uzlaşmıştır.

3.1.12. Bilgiye Erişim Hakkı ve Bilişim Özgürlüğü

BİLGİYE ERİŞİM HAKKI VE BİLİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ (TASLAK METİN)

Madde 55. (1) Herkes, bilgiye, internete ve diğer elektronik iletişim ortamlarına serbestçe erişim hakkına sahiptir. Devlet, bu hakkın etkin ve adil bir biçimde kullanılabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapar.

(2) İnternet aracılığıyla yapılan haberleşmenin gizliliği esastır. Herkes, internet aracılığıyla paylaştığı kişisel verilerinin korunmasını; düşünce ve kanaatlerinin gizliliğine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.

(3) İnternet ve diğer elektronik iletişim ortamlarına erişim hakkı özel yaşam ve aile yaşamının gizliliği ile kişisel verilerin korunması, haberleşme özgürlüğü, bilgiye erişim hakkı, düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğü ve sözleşme özgürlüğüne, çocukların cinsel sömürüye karşı korunmasına ilişkin anayasal esaslar dikkate alınarak kanunla düzenlenir.

Yeni anayasaların pek çoğunda yer alan ve yeni bir hak kategorisi olarak karşımıza çıkan bilgiye erişim, başka bir adıyla internete erişim hakkı (right to internet access / right to broadband) Anayasa Uzlaşma Komisyonunca da kabul edilmiştir. Uzlaşılacak metin, ilk fıkrasıyla, bilgiye erişimi hak olarak tanımlamış ve bu hakkın adil biçimde kullanılmasını sağlama noktasında devlete yükümlülük getirmiştir.

Komisyon hakkı tanımladıktan sonra, haberleşmenin gizliliğini internet aracılığıyla yapılan haberleşmelere de teşmil etmiş, sanal ortamda yer alan kişisel verilerin korunması ile düşünce ve kanaatlerin gizliliğine saygı gösterilmesini hüküm altına almıştır. Uzlaşılacak metin, son fık-

rasında internet ve diğer elektronik iletişim ortamlarına erişim hakkının aşağıda sayılan anayasal esaslara göre kanunla düzenlenmesini hüküm altına almıştır:

- *Özel yaşamın gizliliği,*
- *Aile yaşamının gizliliği,*
- *Kişisel verilerin korunması,*
- *Haberleşme özgürlüğü,*
- *Bilgiye erişim hakkı,*
- *Düşünceyi açıklama özgürlüğü,*
- *Basın özgürlüğü,*
- *Sözleşme özgürlüğü,*
- *Çocukların cinsel sömürüye karşı korunmasına ilişkin esaslar.*

Anayasa Uzlaşma Komisyonu, yukarıda sayılan anayasal esaslara ilişkin bir de gerekçe notu eklemiş; bu notta “anayasal esaslar ifadesinde, ilgili anayasa maddelerinde hak ve özgürlüğe ilişkin yer alan güvence ve sınırlamaların birlikte dikkate alınacağı” belirtilmiştir. Bu notla Komisyon, maddenin 3. fıkrasının, bilgiye erişim hakkının anayasadaki güvenceler hilafına sınırlanamayacağını belirtmiştir.

3.1.13. Makul ve İnsanca Hayat (Yaşam) Sürdürme Hakkı

MAKUL VE İNSANCA HAYAT (YAŞAM) SÜRDÜRME HAKKI (TASLAK METİN)

Madde 56. (1) Herkes toplumsal dışlanmaya ve yoksulluğa karşı korunma, eğitim, barınma, tıbbi bakım, beslenme, temiz suya erişme ile sosyal hizmetlerden yararlanma haklarını da içerecek biçimde makul ve insanca hayat (yaşam) sürdürme hakkına sahiptir.

(2) Makul ve insanca hayat (yaşam) sürdürme imkânından yoksun olan herkes temel gelir hakkına sahiptir.

(3) Devlet, fertlerin (bireylerin) makul ve insanca hayat (yaşam) sürdürmesi için gerekli tedbirleri alır.

İnsan onur ve haysiyetini merkeze alan bir anayasa yapmak üzere kolları sıvayan Anayasa Uzlaşma Komisyonu, insan onurunu ilk maddede dokunulmaz ilan etmiştir. “Makul ve İnsanca

Hayat Sürdürme Hakkı”, yeni anayasanın üzerinde yükseleceği temel değer olan insan onur ve haysiyetinin kutsallığını teminat altına bir maddedir. Bu hakla hayatın asgari standartlarına herkesin sahip olması, bu standartlara ulaşmak adına bireylere temel gelir hakkı tanınması ve devletin, bireylerin makul ve insanca hayat sürdürmesi için gerekli tedbirleri alması düzenlenmiştir.

3.2. Yargı

3.2.1. Adli Kolluk

ADLİ KOLLUK (YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLECEKTİR)

Madde 113. (1) Adli makamların yargı bağımsızlığı ilkesine uygun olarak kovuşturma ve soruşturma görevlerini yerine getirmelerini, sanık ve kanıtlara gecikmeden ve güvenilir biçimde ulaşımlarını sağlamak amacıyla il ve ilçelerde cumhuriyet savcılarına bağlı olarak görev yapmak üzere adli kolluk kurulur. Adli kolluğun kuruluşu, çalışması ve idari kolluk gücüyle görev ilişkisi yasayla düzenlenir.

Uzlaşılın metinde “yeniden gözden geçirilecektir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin anlamı şudur: Bu madde üzerinde danışmanlar tekrar çalışacak, akabinde madde Komisyon tarafından yeniden gözden geçirilecektir. Komisyon bu ibareyle kabul ettiği dört maddenin, yukarıdaki haliyle uzlaşıldığı konusunda mutabıktır.

Bu madde ile yürütme ile yargı arasında olması gereken ilişkiyi kuvvetler ayrılığı teorisine uygun hale getirmek için savcılığa bağlı bir adli kolluk kurulması öngörülmüştür. Adli makamların başta delil toplama olmak üzere, yargı sürecinin hemen her safhasında İçişleri Bakanlığına bağlı kolluk güçleri ile birlikte çalışmalarının zorunlu olması, yürütme-yargı ilişkisi bakımından yargı bağımsızlığına hanel getirebilmektedir. Bu durumun önüne geçilebilmesi için Komisyon, madde metninde de görüldüğü gibi, amiri savcı olan bir adli kolluk kurmuş, yani bu manada yeni bir kolluk sistemi benimsemiştir.

4. 1982 ANAYASASINDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINI GEREKTİRMEYEN MADDELER

Bu başlık altında zikredilen maddeler, 1982 Anayasasının tekrarı niteliğinde olup, hedefi yeni anayasa yazmak olan Komisyon’un hâlihazırda uygulanan normlardan aynen benimsedikleridir. Dolayısıyla uzlaşılın maddelerin, bir anayasa değişikliği paketi haline dönüştürülmesi halinde, bu maddelerle ilgili herhangi bir değişiklik yapılması gerekmemektedir. Ancak bu maddeler üzerinde Komisyon’un mutabakata vardığı not edilmelidir.

4.1. Temel Haklar ve Hürriyetler

4.1.1. Zorla Çalıştırma ve Angarya Yasağı

ZORLA ÇALIŞTIRMA VE ANGARYA YASAĞI (TASLAK METİN)

Madde 8. (1) Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. İnsan ticareti ve angarya yasaktır.

(2) Ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi ile vatan hizmeti niteliğindeki veya hükümlülük hallerinde yapılan çalıştırmalara ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

ZORLA ÇALIŞTIRMA YASAĞI (1982 ANAYASASI)

MADDE 18. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

Uzlaşılın metnin gerekçe notunda, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında, sınırlamanın sınırını teşkil eden ölçütler, konunun önemine binaen, “demokratik toplum düzeninin gereklerine, ölçülülük ve hakkın özüne dokunulmaması ilkelerine uygun olarak” şeklinde tekrar sayılmıştır. Ayrıca, seçenек tedbir ve yaptırımların

hükümlülük kapsamında değerlendirileceği de gerekçe notu olarak uzlaşılan metne eklenmiştir.

4.1.2. Haberleşme Hürriyeti

HABERLEŞME HÜRRIYETİ (TASLAK METİN)

Madde 13. (1) Herkes haberleşme hürriyetine (özgürlüğüne) sahiptir. Haberleşmenin gizliliği ve dokunulmazlığı esastır.

(2) Millî güvenliğin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya kuvvetli şüphenin varlığı halinde suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; ayrıca bu sebeplere ve adli soruşturma gereklerine bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde cumhuriyet savcısının yazılı emri bulunmadıkça haberleşme engellenemez ve haberleşmenin gizliliğine dokunulamaz. Cumhuriyet savcısının yazılı emri yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, müdahaleyi izleyen en geç kırk sekiz saat içinde kararını verir; aksi halde karar kendiliğinden ortadan kalkar.

(3) Haberleşmenin denetiminin zorunlu olduğu kurum ve kuruluşlarda uygulanacak usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

HABERLEŞME HÜRRIYETİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 22. (Değişik: 3.10.2001-4709/7 md.)

Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.

Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanununda belirtilir.

4.1.3. Kıyıların Korunması ve Kıyılardan Yararlanma

KIYILARIN KORUNMASI VE KİYILARDAN YARARLANMA (TASLAK METİN)

Madde 47. (1) Kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; özel mülkiyete konu olamaz.

(2) Herkesin deniz, göl ve akarsular ile bunların kıyılarından yararlanma hakkı vardır.

(3) Bu hak, kamu yararı gözetilerek kanunla düzenlenir.

(4) Kamu yararının gerekli kıldığı hallerde dolgu ve kurutma yoluyla toprak edinilmesine ilişkin usul ve esaslar kanunda gösterilir.

KIYILARDAN YARARLANMA (1982 ANAYASASI)

MADDE 43. Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

4.1.4. Tüketicinin Korunması

TÜKETİCİNİN KORUNMASI (TASLAK METİN)

Madde 63. (1) Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır; tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder ve destekler.

TÜKETİCİLERİN KORUNMASI (1982 ANAYASASI)

MADDE 172. Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

4.2. Yasama

4.2.1. İptal İstemi

İPTAL İSTEMİ (TASLAK METİN)

Madde 71. (1) Yasama dokunulmazlığının kaldırılması veya milletvekilliğinin düşmesine yukarıdaki maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar

verilmiş olması hallerinde, Genel Kurul kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İÇTÜZÜĞE aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar.

İPTAL İSTEMİ (1982 ANAYASASI)

Madde 85. (Değişik: 23.7.1995 - 4121/10 md.)

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84 üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İÇTÜZÜĞE aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar.

4.3. Başlangıç, Genel Hükümler ve Temel İlkeler

4.3.1. Devletin Şekli

DEVLETİN ŞEKLİ (TASLAK METİN)

Madde 152. (1) Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

DEVLETİN ŞEKLİ (1982 ANAYASASI)

MADDE 1. Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

4.3.2. Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü

ANAYASANIN BAĞLAYICILIĞI VE ÜSTÜNLÜĞÜ (TASLAK METİN)

Madde 161. (1) Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlar.

(2) Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

ANAYASANIN BAĞLAYICILIĞI VE ÜSTÜNLÜĞÜ (1982 ANAYASASI)

MADDE 11. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

SONUÇ

Anayasa Uzlaşma Komisyonunun üzerinde muhtabakata vardığı maddelerin bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesinin en önemli sonucu, hiç şüphesiz Türkiye'yi yeni anayasaya bir adım daha yaklaştırması olacaktır. Bundan da öte, bu maddelerle, önemli değişiklikler de getirilmektedir. Örneğin;

- Tutuklanma sebepleri daha da azalacak ve netleşecek, matbu tutukluluğun devamı kararlarının (formül kararlar) önüne geçilecek,
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı millî güvenlik ve genel ahlak gerekçesiyle sınırlandırılmayacak,
- Değişiklikten sonra, Silahlı Kuvvetler de, tıpkı idarenin diğer organları gibi hürriyeti bağlayıcı cezalar veremeyecek,
- Tedavisi cezaevinde mümkün olmayan ağır hasta tutuklu ve hükümlülerin tedavilerinin cezaevi dışında yapılmaması, işkence ve zalimane muamele kapsamına değerlendirilecek,
- Yabancılar iltica hakkı tanınacak,
- Hiç kimse sosyal güvenlik sistemiyle bağlantısı olmaksızın çalıştırılmayacak,
- Asgari ücretten vergi alınamayacak,
- İşverenler, iş kazaları için ayrıca sigorta yaptıracak,
- Çalışan kadın ve erkekler eşit işe eşit ücret alacak,
- Ev işçileri dâhil, memur-işçi ayrımı yapılmadan herkes sendika hakkından yararlanacak,
- Hürriyetin esas, sınırlamanın istisna olduğu vurgulanacak; tereddüt halinde hürriyet lehine yorum yapılacak,
- İnsan haklarına ilişkin uluslararası anlaşmalarla kanunlar arasında ihtilaf olması halinde, özgürlükleri daha geniş yorumlayan norm uygulanacak,
- Özelleştirmelerde, tekelleşme ve kartelleşmenin önüne geçilecek,
- Doğal kaynaklar çevreye zarar vermeden aranıp kullanılabilir,

- YÖK çoğulcu bir yapıya kavuşturulacak,
- TBMM'de, grubu olan her siyasi partiden eşit katılımıla siyasal etik komisyonu kurulacak,
- Meclis görüşmeleri sürekli açık olacak ve günün her saati canlı yayınlanacak,
- Bireysel başvuru yolu anayasada yer alan tüm hak ve hürriyetler için geçerli olacak,
- İnsan onur ve haysiyeti, kavram olarak anayasaya girecek, devlete koruması ve saygı göstermesi konusunda edim yüklenecek,
- Kişisel bilgi ve verilerin korunması anayasal hak olacak,
- Özel hayat ve aile hayatının gizliliği kabul edilecek ve bunlara ilişkin yayınlar kişilerin rızasına bağlı olacak,
- Bilgiye erişim (internet) hakkı anayasal hak olacak,
- Çevreye zarar verebilecek uygulamalarda halk karar alma mekanizmalarına katılacak,
- Hayvan hakları korunacak, hayvanlara eziyet ve kötü muamele anayasa tarafından yasaklanacak.

Bu listenin daha da uzatılması mümkündür. Özetle, Komisyon'un uzlaşma sağladığı maddelerin tamamının, 1982 Anayasasının metninden ve cari uygulamalardan daha ileri hükümler içerdiğini vurgulamak gerekir. Bununla birlikte, uzlaşma maddelerin Türkiye'nin pek çok derin problemini çözme iddiasını taşımadığını ve yeni anayasa ihtiyacını doğuran pek çok sorunun 1982 Anayasasında aynen kalacağını da not etmek gerekir.

Kuşkusuz bu metin, 1982 Anayasasının ilgili maddelerine meşruiyet katacaktır. Uzlaşma bu maddelerin kısmi anayasa değişikliğine dönüştürülmesinin hiçbir olumsuz etkisi yoktur. Daha önce de belirtildiği gibi, söz konusu metin, dört siyasi partinin ve % 95 seçmenin vekâletiyile masada oturan iradenin ürünüdür. Uzlaşma maddelere ilişkin en kötü sonuç, onları tozlu arşiv raflarına göndermek olacaktır.

Bu öneriyi bir paket haline getirmenin yeni anayasa ihtimalini ortadan kaldıracak bir etki

doğurması ihtimalinden ötürü tereddüt etmek lazımdır. Aslında, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun Çalışma Usullerindeki "Komisyonun görevinin sona ermesi" başlıklı 15. maddesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır.

"Komisyonun görevinin sona ermesi"

Komisyonun görevi, Anayasa teklifinin Genel Kurulda kabul edilip kanunlaşmasıyla veya siyasi partilerden birinin çekilmesi ya da çekilmiş sayılması ile sona erer. En az üç toplantıya mazeretsiz katılmayan siyasi parti, Komisyondan çekilmiş sayılır."

Dolayısıyla uzlaşma maddelerin bir anayasa değişikliği paketine dönüştürülmesi, Anayasa Uzlaşma Komisyonunun görevini sonra erdirmeyecektir. 15. madde metninde belirtildiği gibi, Komisyon'un görevi, Anayasa teklifinin kabul edilmesi ve bir siyasi partinin çekilmesi halinde sona erecektir. Diğer bir ifadeyle, yeni anayasa metni tamamlanmadıkça Komisyon çalışmalarına devam edecektir. Yani mutabakat sağlanan maddelerin bir paket olarak kabul edilmesinin, Komisyon'un çalışmalarını kendiliğinden sona erdireceği iddiası maddi dayanaktan yoksundur. Elbette bir siyasi parti, bu değişiklikten önce ya da sonra Anayasa Uzlaşma Komisyonundan çekilebilir. Ancak bu durumu uzlaşma maddelerin anayasa değişikliği paketine dayandırmak hatalı olacaktır. Kaldı ki, bir parti Uzlaşma Komisyonundan çekilmenin siyasi risk ve sorumluluğunu üstlenebiliyorsa, tabii ki bu hakkını kullanmakta özgürdür.

Uzlaşma maddeler bir anayasa değişikliği paketine dönüştürülse de, Komisyon çalışmalarına tıpkı baştan beri uyguladığı usulle uzlaşmadığı maddeleri tekrar görüşerek devam edebilir. Ancak çoğu maddenin neredeyse üç defa görüşmesi yapılmış, siyasi partiler ilgili konularda esneyebilecekleri son noktalara kadar esnemişlerdir. Başka bir ifadeyle, neredeyse her maddede siyasi partilerin kırmızı çizgilerine dayanılmıştır. Bu durumda, böyle bir değişiklik yapılırsa ya da

yapılmasın, bu komisyonun ilanihaye çalışmaya-
cağına ilişkin bir uzlaşmaya da ihtiyaç vardır. Mad-
delere ilişkin bir ilerleme sağlanmaksızın masa
başında oturan siyasi partilerin her birinin, sırf
bu sorumluluğu üstlensin diye diğerinin masa-
dan çekilmesini beklemesi, çok daha ağır bir fa-
tura çıkaracaktır. Bu nedenle, Komisyon, çalış-
malarını bitirmek üzere belirli bir süre veya tarih
belirlemelidir. Bu süre çok kısa olmamalı fakat
çok da uzatılmamalıdır. Türkiye'nin seçim takvi-
mi dikkate alındığında, yerel seçimler, ardından
cumhurbaşkanlığı seçimleri, daha sonra da genel
seçimler gelmekte ve önümüzdeki iki yılın nere-
deyse dörtte üçü seçim maratonuyla geçecek gibi
görülmektedir. Seçim takvimi işlemeye başladı-
ğında ise, zaten çok çalışmadığı için eleştirilen
Anayasa Uzlaşma Komisyonunun çalışmaları iyi-
ce aksama riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Komisyon'un görevinin sona ereceği günü
tarih olarak belirlemek yerine, maddelere ilişkin
görüşme sayısı belirlemek de mümkündür. Şöy-
le ki: “Uzlaşılmayan maddelerin tamamının

Komisyon'ca ikişer veya üçer defa daha görüşül-
mesiyle mutabakatın olmaması halinde Uzlaşma
Komisyonu görevini tamamlamış sayılır.” şeklin-
de bir hüküm getirmek de düşünülebilir. Böyle
bir hüküm, aynı zamanda, yeni anayasanın yapıl-
ması konusunda farklı arayışların da başlamasına
vesile olabilecek, oybirliği şartı yerine daha realist
birtakım yöntemler gündeme gelebilecektir.

Sonuç olarak, uzlaşılacak maddelerin bir ana-
yasa değişikliği paketine dönüştürülmesi yoluna
gidilmesi halinde, mutabakat sağlanan madde
sayısı daha da artacak; belki de 1982 Anayasası-
nın neredeyse yarısına yakınına yenilemek müm-
kün olacaktır. Bu da 2013 itibariyle elimizde
“yarısı sivil bir anayasa” olacak demektir. Yarısı
sivil bir anayasa, tamamı darbe ürünü olan bir
anayasadan daha meşrudur. Üstelik yasalaşması
halinde, belirli bir siyasi görüş veya partinin de-
ğil, Meclis'te temsil edilen tüm siyasi partilerin
mutabakata vardığı bir metin olacaktır; bu da
yeni anayasa ilişkin umutları diri tutacak, siyaset
kurumuna olan güveni arttıracaktır.

EK-1 ANAYASA UZLAŞMA KOMİSYONU ÇALIŞMA USULLERİ

Madde 1. Komisyonun adı

Komisyonun adı, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Uzlaşma Komisyonu"dur.

Madde 2. Komisyonun görevi

Komisyonun görevi, anayasa yapım sürecini yönetmek ve anayasa taslak metnini hazırlamaktır.

Madde 3. Komisyon Başkanı

Komisyonun Başkanı TBMM Başkanıdır. TBMM Başkanının yokluğunda TBMM Başkanının görevlendirdiği Komisyon üyelerinden birisi oturuma başkanlık eder.

Madde 4. Komisyon toplantıları ve gündem

Komisyon haftada en az 2 gün toplanır. Gerektiğinde haftalık toplantı sayısı artırılabilir. Toplantılar Salı ve Perşembe günleri yapılır.

İzleyen toplantının gündemi ile gün ve saati, mevcut toplantı biterken belirlenir.

Komisyon Ankara dışında da toplantılar yapabilir.

Madde 5. Toplantı yeter sayısı

Komisyon en az üç siyasi partinin birer üyesinin katılımı ile toplanır.

Madde 6. Karar yeter sayısı

Komisyon, Komisyonu oluşturan bütün siyasi partilerin mutabakatı (görüşbirliği) ile karar alır. Karar alınamayan konular, Komisyonun uygun göreceği zamanda yeniden değerlendirilir.

Sürecin tamamlanıp tamamlanmadığı ve nihai metnin (taslak bütünü) tekmül edip etmediği hususu dahi mutabakat ile belirlenir.

Madde 7. Tutanak

Komisyon toplantılarında tam tutanak tutulur. Komisyon bazı hallerde tutanak tutulmamasına karar verebilir. Toplantı tutanakları üyelere basılı veya CD ortamında ivedi olarak dağıtılır. Komisyon çalışmaları sona ermedikçe hiçbir tutanak kamuoyuna açıklanamaz.

Madde 8. Teknik heyet

Her siyasi partinin önereceği birer uzman ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına görevlendirilecek birer uzmandan üç teknik heyet oluşturulur. Siyasi partilerin önereceği uzmanların ödenek ve yollukları TBMM Başkanlığına karşılanır. Teknik heyet, verileri toplar, tasnif ve analiz eder ve bir değerlendirme raporu hazırlayarak Komisyona sunar. Gerektiğinde teknik heyet sayısı artırılabilir.

Madde 9. Danışman görevlendirilmesi

Her siyasi parti toplantılarda en çok ikişer danışman bulundurulabilir.

Danışmanlar müzakereye katılamaz.

Bunların ödenek ve yollukları TBMM Başkanlığına karşılanır. Komisyonunda bulundurulacak danışmanlar duruma göre değiştirilebilir.

Madde 10. Kapalı toplantı esası ve toplantıya katılabilecekler

Komisyon toplantıları basına kapalı olarak yapılır. Ancak Komisyon, saydamlığı sağlamak üzere gereken tedbirleri alır. Komisyon, bu kapsamda Başkanı marifetiyle toplantı bitiminde uygun göreceği içerikte açıklamada bulunur.

Komisyon toplantılarına Komisyon üyeleri, toplantıya davet edilen kişiler ve görevlendirilenler dışında kimse katılamaz.

Madde 11. Çalışma süresi ve aşamalar

Komisyon, çalışmalarını 2012 yılı sonuna kadar tamamlamayı hedefler.

Komisyon çalışmaları aşağıdaki aşamalardan oluşur:

1. Aşama: Katılım, veri toplama ve değerlendirme.
  2. Aşama: İlkelerin belirlenmesi ve metin oluşturma.
  3. Aşama: Metnin kamuoyuna sunulması ve kamuoyunca tartışılması.
  4. Aşama: Kamuoyunda beliren görüşlere göre taslağın gözden geçirilerek teklif haline getirilmesi.
1. aşama Nisan 2012 sonunda tamamlanmış sayılır. Diğer aşamaların süreleri Komisyon tarafından kararlaştırılır.

Madde 12. Katılım

Toplumun bütün katmanlarının Anayasa Uzlaşma Komisyonunun anayasa yapım sürecine katılımı sağlanır.

Madde 13. Anayasa taslak metninin değiştirilememesi

Anayasa taslak metni, gerek uzlaşma ve yasama komisyonlarında ve gerekse Genel Kurulda partilerin mutabakatı olmadıkça değiştirilemez; ekleme yapılamaz. Hazırlanan taslak metnin (teklifin) Meclis Başkanlığına verilmesinden sonra bu metin üzerinde mutabakata dayalı değişiklik yapılması halinde Anayasa Uzlaşma Komisyonunun görüşü alınır.

Madde 14. Hakkında hüküm bulunmayan haller

Komisyon, uyguladığı hukuku, mutabakatla gözden geçirebilir ve değiştirebilir. Ayrıca hakkında hüküm bulunmayan haller için de hukuk kuralı oluşturabilir. Anayasa taslak metninin ve kanunlaşma süreçlerinin bağlı olduğu hukuk, metnin tamamlanmasından sonra siyasi partilerin mutabakatıyla oluşturulur.

Madde 15. Komisyonun görevinin sona ermesi

Komisyonun görevi, Anayasa teklifinin Genel Kurulda kabul edilip kanunlaşmasıyla veya siyasi partilerden birinin çekilmesi ya da çekilmiş sayılması ile sona erer. En az üç toplantıya mazeretsiz katılmayan siyasi parti, Komisyondan çekilmiş sayılır.

---

12 Haziran 2011 seçimleri öncesi topluma 'Yeni Anayasa' taahhüdünde bulunan ve 24. Dönem TBMM'de Grubu bulunan dört siyasi parti, seçim öncesi verdikleri sözü yerine getirmek üzere bir araya gelmiş ve partilerin aldıkları oy oranlarına ve TBMM'deki sandalye sayılarına bakmaksızın Meclis Başkanı başkanlığında, her partiden üçer üyenin katılımıyla Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nu kurmuşlardır.

19 Ekim 2011 günü çalışmalarına başlayan Komisyon, toplumun farklı kesimlerinden görüşleri topladıktan sonra yeni anayasayı yazmaya başlamış, ancak 2012 yılı sonuna kadar anayasanın yazım sürecinin tamamlanması hedefini gerçekleştirememiştir. Komisyon, bugüne kadar toplam 172 madde kaleme almış, 23 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla bu maddelerin 59'unda mutabakat sağlamıştır.

Bu analizde, ilk olarak Komisyon'un mutabakata vardığı 59 maddenin, bir anayasa değişikliği paketi haline getirilmesinin, Türkiye'nin yeni anayasa hedefine muhtemel etkilerinin yanı sıra, uzlaşılan maddelerin TBMM Anayasa Komisyonunda veya Genel Kurulda değiştirilmesi problemi ile bu 59 maddenin yeni anayasaya nasıl işlenebileceği problemi tartışılmıştır. Analizin ikinci bölümünde ise Komisyon'un üzerinde uzlaştığı maddelerle, 1982 Anayasasında bu maddelere karşılık gelen maddeler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.551 21 00 | Faks: +90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | Washington D.C.
1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire
21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen
Flat No 19 Kahire MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire